DOROMB

Közköltészeti tanulmányok
7.

Szerkesztő
CSÖRSZ RUMEN ISTVÁN

reciti
Budapest • 2019

Készült a
Nyugat-magyarországi irodalom 1770–1820 Lendület Kutatócsoport keretében
a Bölcsészettudományi Kutatóközpont Irodalomtudományi Intézetében

A borítón:
Jelmeztervek Csokonai Vitéz Mihály *Tempefői* c. vígjátékához
(vízfestmény, 1809 körül)
Csurgó, Csokonai Vitéz Mihály Református Gimnázium Könyvtára, K 90, belső címlap

Könyvünk a Creative Commons
Nevezd meg! – Ne add el! – Így add tovább! 2.5 Magyarország Licenc
(http://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/2.5/hu/)
feltételei szerint szabadon másolható, idézhető, sokszorosítható.
A köteteink honlapunkról letölthetők. Éljen jogaival!

ISSN 2063-8175

Kiadja a *reciti,* a BTK Irodalomtudományi Intézetének
recenziós portálja és hálózati kiadója • www.reciti.hu
Borítóterv, tördelés, korrektúra: Szilágyi N. Zsuzsa
Nyomda és kötészet: Kódex Könyvgyártó Kft.

CSÖRSZ RUMEN ISTVÁN

Sárközy István és a sóhajtozó nimfa

„A szép lélek, soha nem unja meg magát."
(Csokonai Vitéz Mihály: Cultura)

„E' hely Poétának való"

Hogy Sárközy Istvánnak (1759–1845), a Kisasszondon és Nagybajomban élő, művelt köznemesnek erős irodalmi érdeklődése volt, már Csokonaihoz, Pálóczi Horváth Ádámhoz és Berzsenyi Dánielhez fűződő kapcsolata megsejteti. Az alábbiakban legismertebb versének történetéből szeretnék felvillantani néhány epizódot, bár sajnos sok helyen csak hipotézisekre támaszkodva, hiszen a bizonyító erejű források hiányosak. A szöveg azonban – szerencsénkre – szerzőjétől függetlenül élte világát, s ezúttal az is sokat elárul, hogy hol bukkan fel, kik ismerhették, s számukra mit jelentett ez a szerelmi dalocska.

A szerzőről viszonylag sokat tudunk, bár nem elsősorban irodalmi munkássága nyomán – ez jórészt még felfedezésre vár. Nádasdi Sárközy István 1759. április 22-én született Kisasszondon, s élete összefonódott Somogy vármegye történelmével és kultúrájával. 1845-ben hunyt el, gazdag könyvtárát jórészt a részben általa alapított csurgói református kollégium őrzi, de néhány szétszóródott példány máshol (pl. Kaposváron) is felbukkant belőle.[1] A Csokonai-kutatók körében ismerősen cseng a neve,[2] mivel az ifjú költő a Sárközy család kúriájában

* Készült a Lendület Nyugat-magyarországi irodalom 1770–1820 kutatócsoport keretében. Előadásként elhangzott a *Csokonai és íróbarátai* c. szimpozionon (Csurgó, 2019. április 26.), ennek írott esszé-változata megjelenés alatt. A szerző köszönetet mond önzetlen segítségéért és tanácsaiért Domokos Máriának és Tari Lujzának (BTK ZTI), Violáné Bakonyi Ibolyának (Csurgó), Kardos Laurának (Keszthely), Deák-Varga Józsefnek (Nagybajom), Orosz Andreának (Budapest), valamint a Rippl-Rónai Múzeum, Könyvgyűjtemény (Kaposvár), az Országos Széchényi Könyvtár, Kézirattár és a Magyar Tudományos Akadémia Könyvtár és Információs Központ, Kézirattár munkatársainak.

1 Könyveinek egykorú katalógusát modern kiadásban lásd Violáné Bakonyi Ibolya, *Sárközy István könyvtára,* Csurgói könyvtár 21 (Csurgó: Csokonai Vitéz Mihály Református Gimnázium, 2005).

2 A kapcsolat gyökerei a debreceni kollégiumba nyúlnak vissza, bár Sárközy (életkoránál fogva) jóval előbb járt oda, mint a költő. A másodlagos kapcsolatrendszer azonban még működött, s Debrecennek amúgy a Dunántúlon is szép számmal voltak legációs célpontjai, ezeket a költő jól ismerte. Bővebben: Szilágyi Márton, *A költő mint társadalmi jelenség: Csokonai Vitéz Mihály pályafutásának mikrotörténeti dimenziói,* Ligatura (Budapest: Ráció Kiadó,

vendégeskedett, amikor – legalábbis az alábbi sorok szerint – *A Magánosséghoz* szóló versét írta, nemcsak az alkotói magányt, hanem egyúttal a házigazdát is megszólítva:

> Öröm nekem, hogy lakhelyedbe szálltam,
> Hogy itt Kisasszondon reád találtam.
> E' helybe' andalogni jó,
> E' hely Poétának való.[3]

Sárközy a költő legfőbb dunántúli pártfogói közé tartozott, szerepének valódi súlyát ma – a kevés írásos dokumentum miatt – aligha tudjuk pontosan megítélni. Remélem, e tanulmány segít egy kicsit árnyalni e képet. Csokonai a szakirodalmi hagyomány szerint a *Cultura* című, Csurgón bemutatott vígjáték (1799) egyik legrokonszenvesebb szereplőjét, Tisztest részben róla mintázta,[4] Sárközy felesége, Chernelházi Chernel Eszter pedig a *Dorottya* egyik nemes asszonya, Cserházyné alakjában nyert irodalmi megformálást, sőt névnapi köszöntőverset is kapott Csokonaitól már 1798-ban.[5] Tisztes a vendégeit saját tervezésű házában és könyvtárában látja vendégül (leányának, Petronellának pedig saját „kis Bibliothekát szerzett"). Amikor Szászlaki, a kérő a külföldi építészetben való jártasságát, sőt sznobizmusát villogtatja, a házigazda nyájasan leszereli a domidoctusok hitvallásával:

2014), 227, 229, 231, a kötet később a csurgói időszakra is részletesebben kitér. A kapcsolat hivatalos kialakításáról, forrásszövegekkel: Boros Dezső, „Adalékok Csokonai csurgói tanárságához", *Studia Litteraria* 7 (1969): 93–108.

3 Csokonai Vitéz Mihály, *A' Magánosséghoz* (1798), in Csokonai Vitéz Mihály *összes művei: Elektronikus kritikai kiadás,* szerk. Debreczeni Attila (Debrecen: MTA–DE Klasszikus Magyar Irodalmi Textológia Kutatócsoport – Debreceni Egyetemi Kiadó, 2016–2020). http://deba.unideb.hu/deba/csokonai_muvei/text.php?id=csokonai_vers_0622_k&hi=mag%C3%A1noss%C3%A1g

4 Pukánszkyné Kádár Jolán szerint a szereplő igazi előképe Nagyváthy János volt, aki ekkoriban ugyancsak Csurgón élt. Csokonai Vitéz Mihály, *Színművek 2: 1795–1799,* kiad. Pukánszkyné Kádár Jolán, Csokonai Vitéz Mihály összes művei (Budapest: Akadémiai Kiadó, 1978), 319–320. Érvei érdekesek, különösen a mezőgazdaságban jártas Nagyváthy mintaszőlőjének említése, de Csokonai bizonyára könnyű kézzel vegyítette a két jeles férfiú tulajdonságait Tisztes figurájában. Rousseau ismerete például a társadalmi haladásban hívő, szintén szabadkőműves Sárközy Istvánról ugyanígy feltételezhető. Maga Pukánszkyné is érzékeli a szintetikus helyzetet: „egymással lazán összefüggő életképeket ad valamelyik Sárközy-kastélyból, Nagybajomból vagy Kisasszondról, ahol Csokonai hosszabb időt töltött". Uo., 321.

5 *T. N. Nádasdi Sárközy Istvánné Sz. Chernelházi Chernel Eszter asszonynak tiszteletére* (1798. július 7.), bekerült az *Alkalmatosságra írott versek* kötetébe is (1805, XII. sz.). Hálózati kritikai kiadás: http://deba.unideb.hu/deba/csokonai_muvei/text.php?id=csokonai_vers_0628_k

> Én pedig oly tzéllal egyik nemzet között sem forgolódtam, megtanított engem ez az oldal Szoba, mellybe válogatott Könyveim vagynak, és az a nagy mester, a' ki azokat megtanította t. i. a Természet meg tanított engemet is.[6]

Érdekes apróság, hogy a *Cultura*ban nem költőként jellemzett Tisztes figurájába talán „beletükröződött" Sárközy poétai hajlama is; például ugyanaz a Gentsi József alakította, mint a *Karnyóné*ban Kuruzst, a versgyártó-szélhámost.[7] Ám a *Cultura*ban sem rejti el teljesen versbarátságát, sőt az egymásra csúszó kultúrrétegek szinkretikusságát sem, amikor „az én notámat" húzatja Dzindzár cigánnyal, jókedvűen dalolja Amade László egyik közdallá vált strófáját: *Avagy mágnes keménységét vetkezd le szüvednek*.[8] Látni fogjuk, hogy ezzel Csokonai akár valóban ízelítőt adhatott Sárközy rokokó dalismeretéből…

A *Cultura* kis botránya, a *Rákóczi-nóta* eléneklése nyomán azonban az ő kapcsolatuk is meglazult.[9] Miután Csokonai elhagyta Csurgót, megritkulnak a fennmaradt levelek Sárközy és közte. Az alispán 1801. szeptember 24-én írt neki utoljára Nagybajomból, ekkor kedvesen hívja ismét látogatóba, majd ha vakációja lesz, „s nézze meg az én más formába őltőzőtt házamat, s nézze meg az én szobámat mely azon a' helyen emelkedett fel mint Emlekeztetö Oszlop hól leg elősszőr űltűnk midön egy-mást láttuk a' kertbe".[10] A helyi Csokonai-kultusz tehát kevéssel a költő búcsúja után, már életében megkezdődött, s ebben Sárközynek komoly része lehetett (akárcsak később a somogyi Kazinczy-kultuszban, mint arról közös barátjuk, Berzsenyi levele tudósít).[11] A somogyi pártfogó egyúttal azt javasolja Csokonainak, hogy Pesten jártában keresse fel régi barátját (szintén egykori szabadkőművesek), Kandó Józsefet és Sárközy Jánost, akik ezen írás láttán szívükbe fogadják majd őt. Elújságolja még, hogy a halottnak hitt Kazinczy életben van Brünnben.

Sárközy és Csokonai valószínűleg nemcsak hivatalos, hanem irodalmi kérdéseket is megvitattak, főként Nagybajomban. A kisebb megyei tisztségeket betöltő Sárközy jelentős és egyre gyarapodó könyvtára – ahogy a *Cultura*ban Tisztesé – elérhető volt az ifjú tanár-költő számára, bizonyos köteteket talán részletesebben tanulmányozott, ahogy ezt Horváth Ádámról is joggal feltéte-

6 *Cultura* (1799), I. felvonás 5. jelenés, kritikai kiadás: Csokonai Vitéz, *Színművek 2,* 155.

7 A szereplők listáját lásd uo., 142 és 174. Gentsi két szerepéről más kontextusban Szilágyi, *A költő mint társadalmi jelenség,* 244.

8 *Cultura,* III. felvonás 4. jelenés; Csokonai Vitéz, *Színművek 2,* 169.

9 A darab körüli botrányról legújabban és legrészletesebben: Szilágyi, *A költő mint társadalmi jelenség,* passim.

10 http://deba.unideb.hu/deba/csokonai_muvei/text.php?id=csokonai_lev_078_k

11 „Sárközy előszedte leveleidet mint valamelly szent ereklyéket 's érdemeinek bizonyságait, én pedig Epigrammáiddal kedveskedtem néki." Berzsenyi Dániel Kazinczy Ferencnek (Nikla, 1811. június 5.), vö. Berzsenyi Dániel *levelezése,* kiad. Fórizs Gergely, Berzsenyi Dániel összei művei (Budapest: EditioPrinceps Kiadó, 2014), 221; http://deba.unideb.hu/deba/kazinczy_muvei/text.php?id=kazinczy_lev_2014_k&hi=S%C3%A1rk%C3%B6z

lezzük. A „magánosság" órái nemcsak csendes, természetközeli meditációt kínáltak, hanem az elmélyült olvasás lehetőségét is.

Az alábbi, mai tudásunk szerint Sárközy művének tartott „érzékeny dal" kapcsán egy eddig rejtett, legalábbis adatokkal nem megtámogatott szellemi kapcsolatról, egyfajta *versközösség*ről gyűjtöttem össze néhány apróságot. A kutatás kettős nézőpontot kíván: egyfelől Sárközy dalát mint *szerzői alkotást* vizsgálom *más szerzői alkotások* fényében, másfelől mint a szerzőjétől elszakadt, *közköltészetté váló szöveget* is, amely *más hasonlókkal* is összefügg. Ez az átmeneti státusz a közkézen forgó műköltői alkotásoknál szinte általánosnak mondható, gondoljunk Csokonai mellett Pálóczi Horváth Ádám, Ányos Pál, de néhány dalszerű vers esetében akár Kazinczy Ferenc műveinek közköltészeti életmódjára is.[12] Az igazi kihívást maga az értelmezés jelenti, hiszen – közköltészet-kutatói tapasztalatom szerint – a variálódó alkotások nem feltétlenül a szerzői szöveg sérülésével, netán egyes strófák elhagyása vagy betoldása miatt távolodnak el az eredeti intencióktól (bár ez is megesik). Sokkal inkább úgy, hogy rádöbbenünk: az értelmező közösségek, esetünkben a vers éneklői, másolói vagy kiadói hányféle kontextusba illesztették be ugyanazt a szöveget, mennyi mindenről szólt nekik, amihez ma nehéz közel férkőznünk. Maradnak tehát az írott emlékek esetleg összefüggő, esetleg széttartó utalásai. Az alábbiakban egy ilyesféle érdekes, de néhol alig megragadható hálózat képe sejlik fel – amelyet új adatok nyomán akár teljesen újra kell szőnünk.

Egy Somogyban sóhajtozó nimfa

Sokáig úgy tudtuk, nem áll rendelkezésre autográf változat a vizsgálandó versből, de szerencsére nemrég meggyőződhettem arról, hogy Sárközy saját „verses naplójában", számos, kevésbé ismert alkotása mellett ez is saját műveként szerepel.[13] A kiemelkedően fontos kaposvári kéziratot bizonyító erejűnek tartom az attribúcióban. A gyűjtemény egyáltalán nem tartalmaz más magyar költőktől való vagy anonim verseket-dalokat Horváth Ádám levélben küldött versén, illetve Sárközy és Horváth tréfás „négykezesén" kívül, amelynek csak minden második sorát írta a kézirat gazdája, de így legalább, az ő kézírásával fennmaradt a teljes vers, amely Horváth hagyatékából hiányzik.[14]

12 Bővebben, több alkotó közköltészetté vált verseit vizsgálva: Csörsz Rumen István, *A kesergő nimfától a fonóházi dalokig: Közköltészeti hatások a magyar irodalomban (1700–1800)*, Irodalomtudomány és kritika: Tanulmányok (Budapest: Universitas Kiadó, 2016).

13 A gyűjteményt ismertette: Laczkó András, „Sárközy István portréja – verses naplója alapján –", *Somogy megye múltjából* 11 (1980): 141–176. A fontos tanulmány sajnos nem utalt arra, hogy ez a vers is szerepel a kéziratban.

14 Uo., 146–147. A verset kisebb átírási hibákkal közli.

Mielőtt az autográf változatot első ízben közölnénk, érdemes visszatekinteni a szerző azonosításának további bizonyítékaira. A versfőkben (akrosztichon) a SÁRKÖZJ név olvasható, ezt ugyancsak érvként használhatjuk Sárközy István szerzősége mellett – bár tudjuk, hogy a versfők gyakran nem az alkotó nevét rejtik, hanem a vers címzettjéét, de ettől most talán eltekinthetünk. Bár az egyik legépebb másolat a jó barát, Pálóczi Horváth Ádám kezétől maradt ránk (1813–1814; lásd alább), nemigen gyanúsítható szerzőként vagy címzettként Horváth második felesége, Sárközy unokahúga, Sárközy Jusztina sem, hiszen ő tudtunkkal nem verselt. Maga Horváth Ádám inkább felmerülhetne a szerzők körében, ám ő mindig gondosan nyilvántartotta az ilyesmit, például + jellel jelölte az *Ötödfélszáz énekek* (1813) saját szerzésű szövegeit, akár egyetlen strófát is. Aligha hagyta volna jelöletlenül a dalt, ha valóban az ő szerzeménye. Horváth nevelt lánya és harmadik neje, Kazinczy Klára viszont valóban jeleskedett a költészetben, ám még csak gyerek volt a vers megírása idején, így őt is kivehetjük a jelöltek sorából, bár Gulyás József furcsa módon neki tulajdonítja a verset.[15] Nemigen tudom mással magyarázni ezt a törekvést, mint hogy a nők sorsának (sebzettből sebzővé válásának) „aitiologikus" történetét szebb lett volna, ha egy női szerző írja meg, mintsem egy férfi.

Több helyütt felbukkan az az utalás, hogy Horváth fiatalon meghalt költőbarátja, Ányos Pál (1756–1784) is a családi ősökre emlékeztető „Dobokai Sárközi István" álnevét viselte egy alkalommal, ám a nimfa-vers megfogalmazása, dallamkövető egyszerűsége nem rá vall. Ha tehát nem került volna elő az autográf kézirat, nem lenne biztosabb forrásunk, mint a versfők, illetve az egykori sógor, Horváth Ádám hátrahagyott írásai között fennmaradt utalás, mely szerint „G. Nádasdi Sárközy István T. N. Somogy Vármegye vitze Ispánnya" írta.[16]

A szerző személyével nemcsak a szűk baráti kör lehetett tisztában. Erre utal egy Csurgón őrzött kéziratos gyűjtemény, amelyet egy ismeretlen diák írt összse 1798-tól Debrecenben *A' Szép Tudományokra tartozó Gyűjteménynek első Kötetje* címmel (K. 94).[17] Itt több Csokonai-vers is felbukkan, ráadásul a ma ismert szövegállapottól jelentős eltérésekkel (talán korai szerzői változatok másolata?). Sárközy versét *A' megcsalódott Nimfa* címmel olvashatjuk egy önálló füzér részeként, több más Sárközy-, Horváth- és Csokonai-mű mellett; a végén SI monogram, amelyet egy másik kézírással Sárközy István nevére oldottak fel (435–436). Valószínű, hogy a gyűjtemény hamar visszakerült Csurgóra, mivel

15 Gulyás József, „Kazinczy Klára verse?", *Irodalomtörténeti Közlemények* 48 (1938): 75; az ötletet Gerecze Pétertől veszi, *Figyelő* 15 (1883): 359.

16 *Ötödfélszáz énekek: Pálóczi Horváth Ádám dalgyűjteménye az 1813. évből. Kritikai kiadás, jegyzetekkel,* kiad. Bartha Dénes és Kiss József (Budapest: Akadémiai Kiadó, 1953), 793. Az idézet forrása: *Pálóczi Horváth Ádám hátrahagyott írásai,* MTA KIK Kt. RUI 4r 41/1, 60b.

17 Stoll Béla, *A magyar kéziratos énekeskönyvek és versgyűjtemények bibliográfiája (1542–1840),* 2., jav. kiadás (Budapest: Balassi Kiadó, 2002; a továbbiakban: Stoll), 1124. sz.

az itteni írótársaság jellegzetes emlékei éppúgy megtalálhatók benne (például Horváth verse Kazinczy Iphygenia halálára), mint a debreceni senior, Lengyel József néhány munkája. Kézenfekvő volna egy családi kapcsolat a gyűjtemény hátterében, ám sajnos nem tulajdoníthatjuk Sárközy Albertnek, az alispán fiának sem, mivel ő 1790-ben született, s ekkoriban még csak kisebb diák volt. A hipotetikus feljegyző inkább 1780 táján látta meg a napvilágot. De akárki volt: pontosan tudta, hogy e vers Sárközy István műve, sőt más verseknél is megtaláljuk az attribúciót, például egy olyannál, amelyet a szerző nem jegyzett le a kaposvári gyűjteménybe.[18]

Ezúttal nemcsak a saját szerzőség, hanem a fordítás lehetősége is fennáll. Sárközy, a jeles könyvgyűjtő több német költőtől (Blumauer, Schubart, Schiller, Pfeffel) fordított, ám a nimfa-dal eredetije vagy előképe még nem került elő. A kaposvári autográf kézirat sem utal fordításra, holott az ilyesmit a gyűjteményben másutt mindig megjelölte, néha a német forrásszöveget is odamásolta. Egyelőre tehát eredeti költeménynek kell tartanunk.

Sárközy kaposvári gyűjtőkönyve csak részben segíti a pontos datálást, mivel – Arany János *Kapcsos könyv*éhez hasonlóan – nem a versek fogalmazványait őrzi, hanem a tisztázataikat, ráadásul Sárközy mindkét irányból írt a könyvbe. A nimfa-dal az 1784-től datált, 175-ig (177-ig) paginált törzsanyaghoz képest ellenkező irányú kötetrészben szerepel, számozatlan lapokon, 16. sorszámmal. A verssorozat előtti „hátsó" címlapon csak egy odavetett latin tollpróba található: *Ciclus Solis [7]8 A*... A következő páratlan oldalon részletes cikluscím olvasható:

Egynehány Világi Énekek; melyeket kűlőmb-kűlőmbféle állapotyában;
hol el keseredvén, hol meg vigasztaltatván, néha pedig csupán indulatit kivánván
le rajzolni, és némelyek előtt fel fedezni, Szivének telyeségéből szerze,
és danolgata magában egy Valaki.

Noha Sárközy a címben nem nevezi meg magát, de a versek argumentumai egyes szám első személyűek, a megvillanó életrajzi összefüggések is a sajátjainak tűnnek, úgyhogy talán ennek nyomán se vitassuk el tőle az itt olvasható versek szerzőségét. A nimfa-dal sajnos keltezetlen, de az előző versek dátuma: 1780 (1. sz.), 1781 (2. sz., SÁRKŐZIIR akrosztichonnal), 1783 (4. sz., CSUZI SUSI akrosztichonnal), 1784 (7. és 8. sz.), 1785 (10. sz., talán szándékosan elrontott versfőiben: ÁZRŐSKI; 11. sz., 12. sz.), 1787 (14. sz., az akrosztichonban: SÁRKŐZI), majd áthúzott dátummal a 15. vers. A nimfa-dal után már csak két szöveg következik, s a ciklus utolsó darabja egyúttal a kötet másik felére utal: „már oda elől van, meg forditva ezen kőnyvet pag 169". A fentiek alapján a vers datálását csak részben adhatjuk meg: *1787 után*.

18 Pl. *Amor és a' méh (Amor egyszer andalogva hogy sétála),* 437.

A vers autográf feljegyzése először jelenik meg nyomtatásban. Érdemes megfigyelni, hány apróság változott már az egykorú másolatokban, majd a későbbi kiadásokban: például címe sem volt, csupán nótajelzése. A verset „használó" közösség néhol valóban csiszolt a szövegen, tisztább rímek vagy közérthetőbb formulák kerültek be általuk, ám a jelentés nem változott számottevően. Mindenesetre Sárközy még ekként vetette papírra a költeményt:

16dik Marsch Notára melyet Groff Festetits Györgynétöl tanult[am]

1. Sóhajtozik egy szép nimpha magában
Majd nem leli sohol helyét bujában
Sebes szive orvoslása
csak sűrü fohászkodása
De h'jába[19]

2. Ámor ejte rajta sebet nyilával
Melyet módossan titkolt szép szavával
Mind addig mig rabbá tette
akkor el: tűnt 's meg vetette
Hahotával[20]

3. Reggel éppen mikor Venus őltőzőtt
A' Nimpha panaszra be kéretőzőtt
'E lévén első szozattya:
Jaj! – Istenséged magzattya
Meg győzött –

4. Ki hinné ezt el tenéked mond Venus
hiszem az én fijam Ámor csak kóldus
s vak gyermek; de néked szemed
ép 's egésséges termeted
mit bódulsz

5. Ő szenvedett még mind eddig éltébe
Csaltátok őtet jártába költébe
Légyen szemesnek ez játék
Vaknak ajándék adaték
Költsőmbe

19 h'jába<n>
20 Az első két szótag fölött félkörív jelzi, hogy egy hangra éneklendők.

6. Zokog ujjra 's alig tudá mondani
a' Nimpha hogy 'e Végzést meg állani
lehetetlen, appellálja
mig pártfogoját találja
Próbálja

7. Juno, Diánna és Hÿmen meg nézik
A' nimpha űgyét 's abban azt végezik
hogy a' szemét kőttesse be
's Amort ugy ejtené sebbe
Ha tetszik.[21]

A cselekményt és a tanulságot röviden összefoglalhatjuk. Egy szomorú nimfa (akinek nevét nem tudjuk meg) azért sír, mivel Amor titokban magához édesgette s megsebezte nyilával – értsd: szerelembe esett. A kis istenfiú kárörvendően nevet, míg a nimfa belopakodik Venushoz, s panaszt tesz Amorra. A szerelem istennője elfogult anyaként veszi védelmébe a kis íjászt, mondván: ő csak egy ártatlan kisgyerek, ráadásul vak, s igazán nem szép dolog, hogy egy látó és egészséges nimfa ilyesmiért panaszkodik. Az „Ő szenvedett…" kezdetű szakasz már nemcsak a nimfának szól, hanem az egész női nemnek, akik a vak Amort ide-oda csalják szüntelen, s a mostani nyíllal sebző balesetet sajátos elégtételként állítja be. A nimfa egyre bánatosabb, s fellebbezéssel fordul a házasság és az íjászat ügyében „illetékes" istenekhez (Juno, Hymen és Diana). Ők azonban tovább csavarják az indoklást, ezzel lezárva a verset, s új szerepet osztva a női nemre: megengedik, hogy a bekötött szemű nimfa is kedvére megsebesítse Amort! A „vaktában sebzés" innentől nemcsak a repkedő gyermekistennel fordulhat elő, hanem egy halandó leánnyal is, a szerelem csatatere egyenlő erőviszonyokat ígér mindkét nem számára. Az olümposzi hármasból a szűz és harcias Diana képviseli a nyilazás motívumát, a másik két halhatatlan pedig a családi kötelékét, márpedig így a nimfa, akinek ők kötötték be a szemét, nemcsak felelőtlenül lövöldözhet (mint a Venus támogatását élvező Amor), hanem ezzel a párválasztás és a házasság felé terelgethetik őt.

A vers tehát csak látszólag mesél holmi mitológiai történetet, valójában a férfiak és asszonyok örökös, vakon szerzett vagy adott szerelmi sebeiről szól. Venus védekező-kioktató szavairól eszünkbe juthat Balassi Bálint egyik verse, aki az 1580-as években – Dobó Jákob ma már ismeretlen énekével vitázva – úgy érvel, hogy „nagy bolondság volt az balgatagban, / Cupidót ki írta gyermekábrázatban". Balassi szerint a kegyetlen íjász legkevésbé sem ártatlan gyermek,

21 *Sárközy István verses kézirata* (1784–1830-as évek), Kaposvár, Rippl-Rónai Múzeum Könyvgyűjteménye, 9472, számozatlan lapok.

hanem egy harcias ifjú, aki ráadásul nem vaktában lő, hanem nagyon pontosan céloz.[22] A toposz végigkíséri a világirodalmat és a hazai költészetet is, így Sárközy sok helyről ismerhette. Az viszont mégis egyedi vonás a versben, hogy a sértett nimfa perre viszi az ügyet. Sárközy jogi végzettséggel rendelkezett, akárcsak többen a baráti köréből (Pálóczi Horváth Ádám, Kandó József), a vers pedig a vád- és védőbeszéd furcsa travesztiájaként is olvasható. A kortársak legalábbis ekként tekintettek rá; az egyik későbbi, Kresznerics Ferencnél feljegyzett változat ezt külön karikírozza (lásd alább), Horváth Ádám hátrahagyott írásai között pedig ugyanezzel a címmel találjuk: *Két Dicasseriumonn általment querulosus Processus;* a szerzőt is megjelöli a végén: „G. Nádasdi Sárközy István T. N. Somogy Vármegye vitze Ispánnya."[23] A helyesen *dicasterium*nak nevezett jogi fórum: a kormányszék; hogy netán politikai utalás is megbújna az ártatlan szerelmi dal sorai mögött, a magam tudásával aligha tárhatom fel. Annyit azonban tudunk, hogy az alispáni tisztséget Sárközy csak 1824-től töltötte be, tehát ez a verzió (vagy a rájegyzés) csak ez utáni keltezésű lehet, akár Sárközy írása volt, akár másé – de Horváthé semmiképp, mert ő 1820-ban meghalt. A szöveg elég szorosan egyezik a kaposvári kéziratéval, tehát egy okkal több, hogy a címet is a szerzőnek tulajdonítsuk. A *Megcsalatkozott apelláta* címvariáns viszont jó eséllyel Horváth Ádámtól való, aki az *Ötödfélszáz Énekek*ben saját címet adott még a legismertebb verseknek is, másnál viszont nem találjuk e formában.

Összefoglalva a két témakört: a szerelemtől megsebzett nő az olümposzi jogértelmezés szerint revansot vehet megsebzőjén, s maga is sebeket okozhat, immár az istenek jóváhagyásával. A több helyen felbukkanó „megcsalatkozott apelláta" címváltozat azt sugallja, hogy a nimfa *hiába kért jogorvoslatot,* hiába fellebbezett, csak egy csere-büntetést kapott vigaszdíjként – ami viszont nem bűn többé, hanem egy súlyos ítélet. A vers közelében több gyűjteményben (pl. Horváthnál és Kresznerics Ferencnél épp a következő szövegként!) a *Gyermekétől meghevülve Venus egy árnyékba dűlt* kezdetű éneket is feljegyezték. Ez talán Kazinczy Klára munkája, s a nimfa-dal kontextusát erősíti: a méh által megcsípett Amornak édesanyja magyarázza el, hogy ő is efféle fullánkkal sebez másokat. Sárközy *Amor és a' méh* című verse is rokon ezzel.

A szerelmi tematikán túlmutat, de mivel Sárközy, Horváth és a baráti körük zöme (Nagyváthy János, Kandó József, sőt maga Festetics György) tagja volt a szabadkőművességnek, egy motívum még mindenképp figyelmet érdemel: a szembekötés. A testvériségben az avatandó személyek bekötött szemmel lépnek be a páholyba, s csak az avatási szertartás keretében veszik le róluk a kendőt.

22 A 46. vers kiadása: *Balassi Bálint versei,* kiad. Kőszeghy Péter és Szentmártoni Szabó Géza, Régi magyar könyvtár: Források 2 (Budapest: Balassi Kiadó, 1993), 92.

23 *Pálóczi Horváth Ádám hátrahagyott írásai* (jórészt Kazinczy Gábornak, az özvegy öccsének másolatában), MTA KIK Kt. RUI 4r 41/1, 60b–61b.

A földi világ vakságából így lépnek a fényre, megismerik a tévelygés helyett az igazságot. Mármost ha a nimfa-dalt e szempontból vizsgáljuk, kissé megváltozik a végkicsengés. A vak, tévelygő, ráadásul az asszonyoktól megszédülő Amor bizony ön- és közveszélyes – az istenek ítélete azonban részrehajló, hiszen ő egy istennő gyermeke, nem marasztalhatják el. Az, hogy Amor gyengeségét mintegy átruházzák a látó, egészséges nimfára, egy fatális helyzetet szül, amelyben láthatólag mindenki vesztes, egyúttal veszélyt hordoz, hiszen a látás helyett a vakság, a profán világ káosza uralkodik. Nincs tehát feloldás a versben, csak egy jogi csavar, ami elég ironikussá teszi az egész költemény üzenetét. Hogy Sárközyt ez mennyire foglalkoztatta, nem tudjuk, mert nincs hasonló verse. Horváth azonban több szerelmi-moralizáló dalában kitér Amor vakságára, illetve az egyszemű Ciklops (Küklópsz) fél-vakságára, saját beavatási énekének pedig épp a látás elnyerése adja a főtémáját: *Árionnak ki született vak vala* – lám, ez is 11-es sorokkal indul, s mivel 1789-ben írta, akár már ismerhette Sárközy nimfa-dalát. (Vagy az *Ártatlan szívű Fillisem*et, amely a záró sort variált szöveggel ismétli meg, Horváthnál a közköltési minta nyomán tiszta ekhózás zárja a beavatási ének strófáit.)

Versforma és dallam

Az alábbiakban kissé megbolygatjuk a dalocska formai és tartalmi rokonait, hátha elárulnak valamit. Nem magányos alkotásról van ugyanis szó, hanem egy jellegzetes dallamtípus képviselőjéről. Az ide tartozó énekversek (Sárközy versén túl további más dalszövegek) sem akárhol fordulnak elő, hanem a forrásaik és az érintett szerzők közt szorosabb vagy lazább területi, esetleg családi kapcsolatok gyanúja lebeg. E gyanú határait megpróbálom óvatosan feszegetni a tanulmányban, bár teljes bizonyosságokat aligha állíthatunk.

Mielőtt elmélyedünk a szövegek tartalmában és összefüggéseiben, tekintsük át vázlatosan a versforma és a dallam történetét! Az ének szótagszámai: 11, 11, 8, 8, 3, rímképlete többnyire *aabba,* esetleg *aabbb.* A fent idézett változatban és még néhány másikban is az 1–2. versszak utolsó sorocskája nem 3, hanem 4 szótagú („de hiába" és „hahotával"). Értelmesen e sorokat máshogy nem is lehet elképzelni, tehát ezt szerzői szándéknak tarthatjuk, hiszen aprózással vagy – ahogy Sárközy jelzi is – a hiátus mellőzésével („de h'jában") könnyen énekelhetők a 3 szótagú dallamsorra. Ma általánosnak tűnnek a régebbi magyar nép- és közköltészetetben a 11, 11, 8, 8, 3-as versformák, ám talán meglepő, hogy a XVIII. század vége előttről nem ismerünk Magyarországról ilyen metrumot. Ebben az is szerepet játszhatott, hogy a 8+3-as metszetű sorokból álló 4×11-es versszakok a XVI. században élték virágkorukat, azonban jó időre visszaszorultak, s a XVII–XVIII. század zömében csak régebbi szövegek tartották fent emléküket. Az 1770-

es évektől erősödik fel a divatjuk hazánkban, olyan népszerű szövegekkel, mint a *Bodrog partján nevekedett tulipán,* a reformkorban pedig már a legismertebb dalformák közt tarthatjuk számon, többek közt Petőfi révén. Amikor tehát a 11-es nagysor felbontására épülő, de immár heterometrikus forma megérkezik Magyarországra, épp az izometrikus 11-esek lassú visszatérésének korát éljük.

A forma rokonai, voltaképp az *ungaresca* elv[24] késői képviselői szép számmal divatoztak a XVIII. század végi Magyarországon. Vannak köztük hazai eredetűek, de többségében a szlovák, cseh, lengyel vagy osztrák közköltészetből eredeztethetők. Nyilván óvatosan kell bánni az elsőség megadásával, de itt nincs okunk kételkedni a külföldi származásban. A metrikai modell már a XVII. század vége felé kimutatható Magyarországon *A nyúl éneke* kéziratos, majd ponyvaszövegében, de a nyitó sorok még eltérők vagy nem 3-assal végződnek: 6+3 (~ 6+5), 6+3, 8, 8, 3 – viszont a 8, 8, 3-as képlet egyértelműen készen állt.[25] Szlovák nyelven pedig már 1755-ből ismerünk szabályos 11, 11, 8, 8, 3-as strófát is (játékos paralellizmusokkal), egy jelenleg Győrben őrzött énekeskönyvből:

Načo si sa oženila, lichota?
Ani syra, ani chleba – len psota!
Po dedinách rozkazuje
a po mestách prezentuje – tá psota![26]

Cseh szöveget is találhatunk ebben a formában az 1820-as évekből – bizonyára nem előzmények nélkül –, keresztrímes nagysorokkal:

Když jsem já šel po jarmarce to byl smích,
koupil jsem tam mej panence věrtel sliv:
ona se jich napapala,
až se celá pokakala,
to byl smích.[27]

24 Bővebben: Csörsz Rumen István, „Az ungaresca-forma hátteréről", in *Az Idő rostájában: Tanulmányok Vargyas Lajos 90. születésnapjára,* szerk. Andrásfalvy Bertalan, Domokos Mária és Nagy Ilona, mts. Landgraf Ildikó és Mikos Éva, 1:397–414 (Budapest: L'Harmattan Kiadó, 2004).

25 A szövegcsaládról és zenei kapcsolatairól bővebben: Csörsz Rumen István, „A nyúl, a farkas és a pitypalatty: Három moralizáló ének a 17–18. századi közköltészetből", in *Nagy az Isten állatkertje: Irodalmi állatszimbolika,* szerk. Mercs István, Modus Hodiernus 9, 48–78 (Nyíregyháza: Móricz Zsigmond Társaság, 2019).

26 *Pereczi József-énekeskönyv* (1755 k.), Stoll 250. sz., a vers kiadása: Jozef Minárik, *Piesne a verše pre múdrych i bláznov* (Bratislava: Tatran, 1969), 156–157.

27 *Rozmarné písničky Jána Jeníka z Bratříc,* vydal Jaroslav Markl (Praha: Státní Nakladatelství Krásné Literatury, Hudby a Umění, 1959), 40, 56. sz.

A fenti szláv példák közdal jellegűek, szatirikusak s talán eleve más stílusrétegbe tartoztak, mint Sárközy érzékeny dalocskája. Tény azonban, hogy magyar nyelvű közvetlen formai előzmény nem került elő. S ha volt is ilyen, szórványos maradt egy XVIII. század végi melódia bevonulása és formateremtő hatása mellett. Az a dallam viszont, amellyel Horváth feljegyezte Sárközy versét, nemzetközi slágernek számított. *Mädchen mit den blauen Augen, komm mit mir* kezdettel jött létre Németországban a XVIII. század második felében, innentől számos változata maradt fenn a német daloskönyvekből.[28] Kottás kiadásokat érdekes módon csak a XIX. századból ismerünk, sőt maga a német szöveg sem adatolható 1810-nél korábbról (még röplapokról se) a nagy kútfőket végigböngésző Gálos Rezsőnél, de Bartha Dénes jegyzetében, sőt azóta sem.[29] Meglehet, hogy valójában nem német, inkább osztrák eredetű, s ott is kéziratban terjedt előbb, a magyar zenészek pedig nem feltétlenül nyomtatott kiadásokból tanulták. Az alábbi első kotta 1820 tájáról való (közelebbi forrás megjelölése nélkül), a második 1839-ből, ez utóbbi jobban hasonlít a hazai lejegyzésekre:[30]

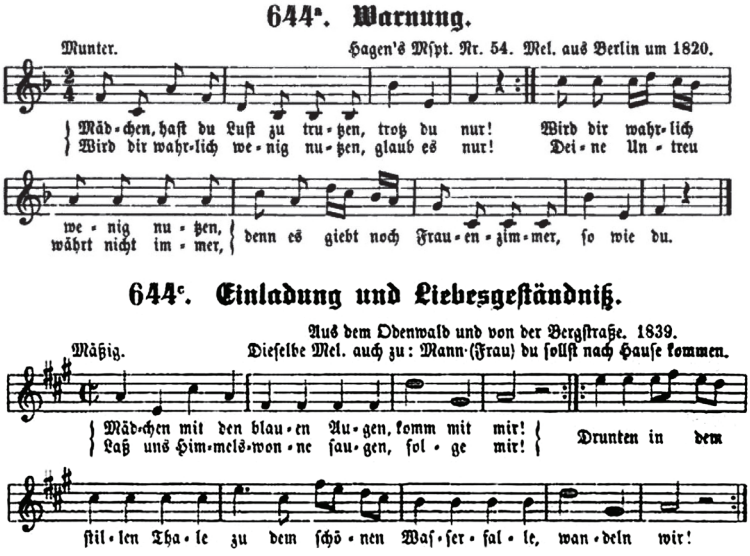

28 Ludwig Erk und Franz Magnus Böhme, *Deutscher Liederhort: Auswahl der vorzüglicheren deutschen Volkslieder, nach Wort und Weise aus der Vorzeit und Gegenwart* (Leipzig: Breitkopf und Härtel, 1893), 2:644.

29 Gálos Rezső, „A német érzelmes dalköltészet magyar emlékei", *Irodalomtörténeti Közlemények* 50 (1940): 31–49, 48; Bartha Dénes, *A XVIII. század magyar dallamai: Énekelt versek a magyar kollégiumok diák-melodiáriumaiból (1770–1800)* (Budapest: Magyar Tudományos Akadémia, 1935), 108. sz., 182–183; *Ötödfélszáz énekek,* 564.

30 Kiadásuk: Erk és Böhme, *Deutscher Liederhort,* II, 644a (1820) és 644c (1839) kottapélda. Ugyanitt a 910a kottapélda is ezt a dallamcsaládot képviseli, de valamivel távolabbi változat, a záró sorocska variált ismétlésével.

Hazánkban sokáig nem volt egyezményes szövege, ám könnyen elterjedt, mert több magyar fordítása készült. Nyilván többféle német alapszöveg forgott közkézen, mivel a fordítások-parafrázisok tartalma sem azonos (lásd alább). Már az 1798-as *Szarka János-melodiárium*ban (Sárospatak) felbukkan a kétszer feljegyzett kotta mellett: *Ég kékségű [szép szemű szűz, jer velem].*[31] Az egyik már többszólamú letétet ad, vagyis kórusban énekelték a diákok.

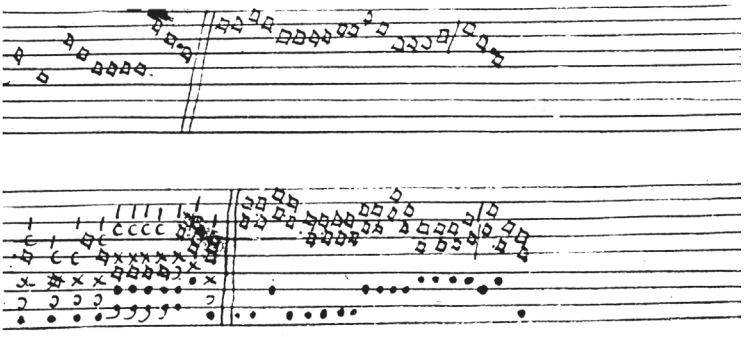

A melódia a fenti, kissé vázlatos melodiáriumi feljegyzések után Lissznyay Julianna hangszeres gyűjteményében (1800) szerepel zongorakivonatban, *Ária* címmel, tehát egyértelműen énekes darabként, de kezdősor nélkül, így nem tudjuk, hogy a szóba jöhető sokféle szövegből melyikkel énekelte a nemes hölgy.[32]

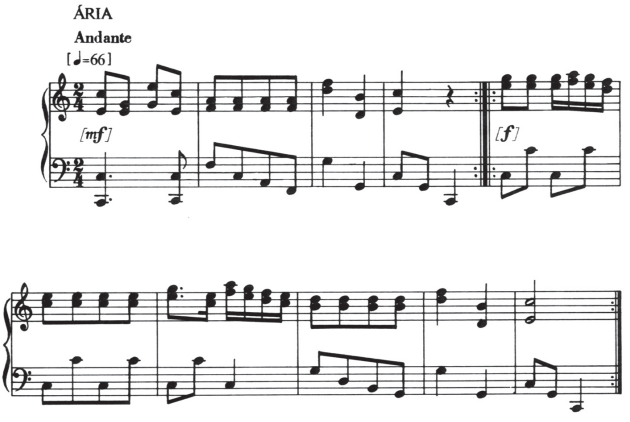

31 *Szarka János-melodiárium* (1798) Stoll 439. sz., 146. Vö. Bartha, *A XVIII. század…*, 182.

32 Lissznyay Juliannáról nem tudunk pontos életrajzi adatokat, de a Lissznyay Damó család tagjaként valószínűleg nem a Dunántúlon, hanem Nógrád vagy Pest vármegyében élt. Bővebben: *Lissznyay Julianna hangszeres gyűjteménye,* közreadja Tari Lujza, Műhelytanulmányok a magyar zenetörténethez 13 (Budapest: MTA Zenetudományi Intézet, 1990), 9, kotta: 59. A dallam korábbi közlése az *Ötödfélszáz énekek*hez gyűjtött új variánsok között: Tari Lujza, „Újabb adatok Pálóczi Horváth Ádám dalaihoz", *Magyar Zene* 30, 1. sz. (1989): 25–40, 27, 33.

Ugyanebből az időszakból való a trencséni zongora- és hegedű-kéziratok néhány variánsa, amelyek jelzik a felvidéki nemesi körökben terjedő dallam útvonalát (az alább bemutatandó, ide tartozó szövegek némelyikét is e térségben jegyezték fel). A Domokos Mária által feltárt értékes források valószínűleg hangszeriskolaként szolgáltak a trencséni jezsuita vagy piarista kollégiumban, s az egyszerű dallam mindig a gyűjtemények elején szerepel, könnyű hangnemekben, akárcsak Lissznyay Juliannánál. A két kis zenedarab most jelenik meg először nyomtatásban:[33]

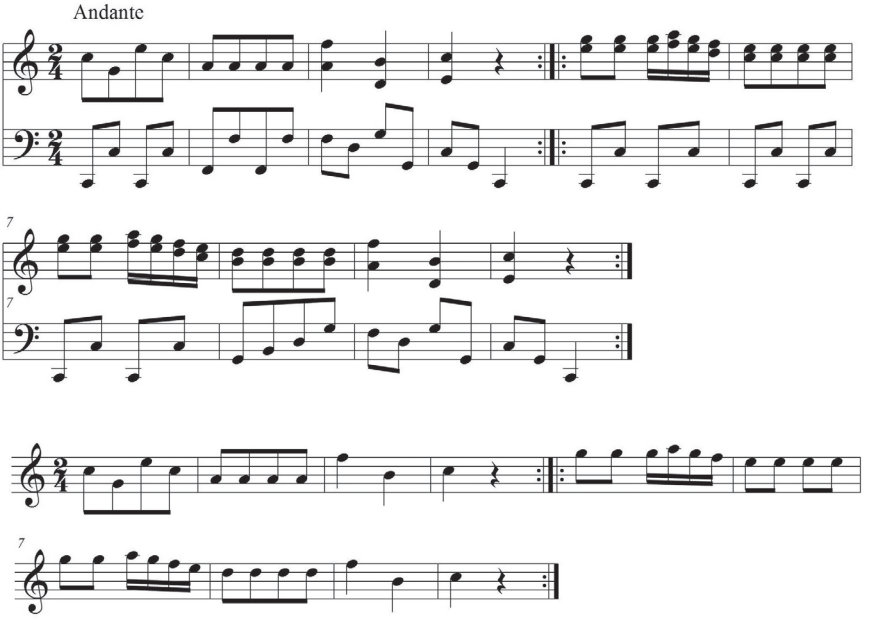

A trencséni, illetve a Lissznyay-féle példák olyasféle útvonalat festenek a dallamnak, amilyet Sárközy eredeti nótajelzése sugall. Ha valóban Festetics Györgyné Sallér Judit tanította ezt a melódiát az ifjú nemesnek (aki valóban régóta kapcsolatban állhatott a Festetics családdal), akkor talán egy zongoraiskolából tanulta, ahol valamiért *Marsch*nak titulálták a kis dallamot. A keszthelyi Festetics-könyvtár zenei gyűjteményében azonban még nem sikerült nyomára bukkanni olyan forrásnak, amelyről egyértelműen állíthatnánk, hogy a grófné tulajdona volt.

33 Kéziratos másolatukat Domokos Mária 1985-ös gyűjtőfüzetéből kaptam meg az ő szíves segítségeképp. Lelőhelyük: Trencsén (Trenčín, SK), Štátny Archív v Bratislave–Pobočka Trenčín. Zbierka hudobnín jezuitov a piaristov v Trenčíne, HSJP-494, 3a (zongora); HSJP-792, *Varia exercita,* 1a (hegedű), ugyanitt D-dúrban, két hegedűre: 5a.

Magyarországon szinte minden kottafeljegyző vagy a német dal variánsát adja meg szövegként, vagy Csokonai egyik versét. Pálóczi Horváth Ádám az első olyan hangjegyíró, aki Sárközy szövegével örökíti meg a dallamot 1813-ban és 1814-ben, de ismét „misemondó forma kótákkal", melodiáris hangjegyekkel.[34]

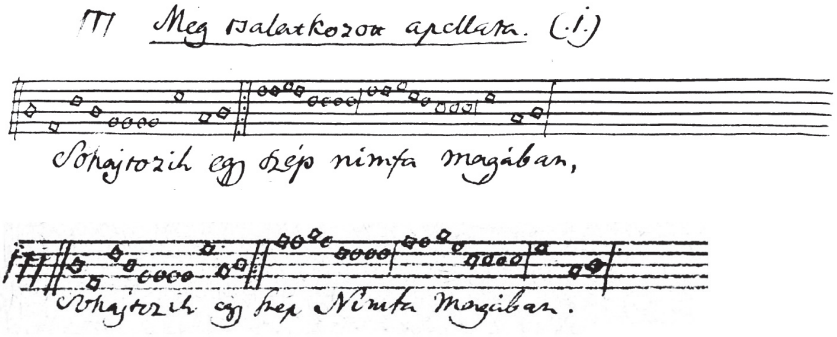

Sárközy versére nótajelzésként hivatkozik, de vázlatos kottával is kiegészült az a változat, amelyet Farkas Pál tamási nótárius (1749?–1810) örökített meg 1807-ben; az alkalmi szöveg tanulságairól alább még lesz szó:[35]

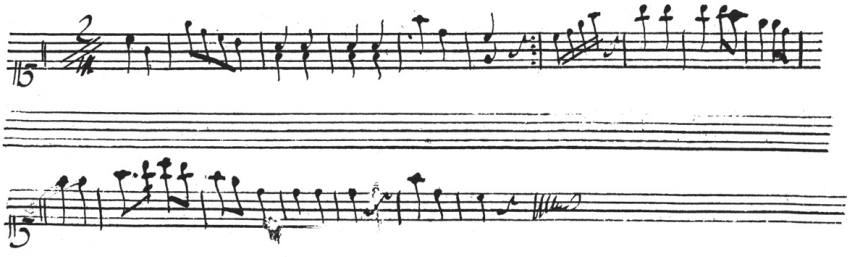

Csokonai *Két Szerető' dalja* című versével egyetlen kéziratba jegyezték fel a dallamot, két ízben. Ezt a két kései, de értékes adatot Tóth Istvánnak, a költő hajdani diákjának köszönhetjük, mint annyi más Csokonai-dallamot.[36] Tóth az

34 A dallamok átírását lásd *Ötödfélszáz énekek,* 111. sz., 244, modern kottával, az egyes népi variánsokból kölcsönzött, negyedes nyitású kezdősorral: *Énekes poézis: Válogatás Pálóczi Horváth Ádám* Ötödfélszáz énekei*ből,* s. a. r. Katona Tamás, jegyz. Küllős Imola és Domokos Mária (Budapest: Magyar Helikon, 1979), 48. sz., 92.

35 Farkas Pál gyűjteménye (1773–1810) Stoll 1087. sz., A gyűjtemény ismertetése a szöveg és a dallam átírásával: Domokos Pál Péter, „Uj énekek – amellek Farkas Pál tamási nótárius által költek üdőről üdőre 1773 és 1810 között", *Zenetudományi Dolgozatok* (1981): 47–76, 53 (szöveg), 67–68 (kotta).

36 Munkásságáról újabban: Tari Lujza, „A megváltozó hagyomány Tóth István dallamgyűjteménye alapján", in *Folklorisztika 2000-ben: Tanulmányok Voigt Vilmos 60. születésnapjára I–II,* 456–468 (Budapest: Magyar Néprajzi Társaság, 2000); Kobzos Kiss Tamás, „Tóth István fülöpszállási kántor kéziratos dalgyűjteménye", in *Doromb: Közköltészeti tanulmányok 3,*

1830–40-es években Fülöpszálláson és Izsákon volt református kántor. *Áriák és dalok* című kéziratának (1832–1843) két pontján, a hivatalos címmel és szövegkezdettel (1. és 2. versszak) találjuk a verset:[37]

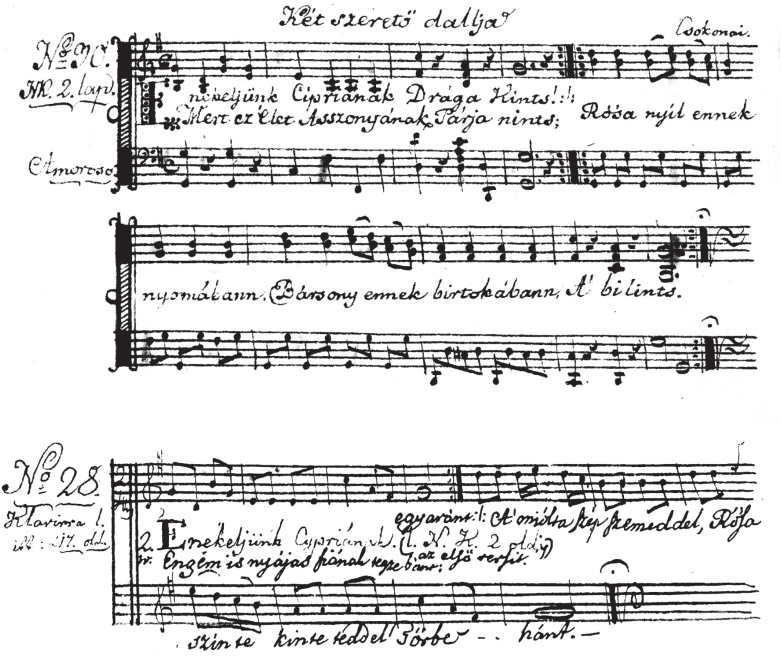

Egy verscsalád benépesül

Joggal gyaníthatjuk, hogy a német dalocska már Sárközy éneke előtt eljutott Magyarországra, s elkészülhettek az első fordítások. A fiatal nagybajomi nemes jó eséllyel egy már divatban lévő dallamra írta „slágergyanús" költeményét, amely aztán éppoly gazdagon hozzájárult a melódia terjedéséhez. Az egyidejűség nem vitás, bár Sárközy versét nem tudjuk pontosabban datálni, mint 1787 tájára. A Horváth Ádám hátrahagyott írásai közt fennmaradt másolathoz azonban – akár Sárközytől származott az eredeti, akár nem – egyértelműen a

szerk. Csörsz Rumen István, 363–383 (Budapest: Reciti, 2014); A kötet német táncdallamokra írt műdalairól lásd kötetünkben Tari Lujza tanulmányát: *Német dal, Deutsch, Ländler, Galopp.*

37 *Tóth István: Áriák és dalok verseikkel* (1832–1843), Stoll 786. sz., 17, Nr. 30. Közölte Hovánszki Mária, „»Csokonai-dallamok« és forrásaik", *Magyar Zene* 44 (2006): 331–358, 439–479, 443–444; Hovánszki Mária, *Csokonai és az érzékeny énekelt dalköltészet,* Csokonai könyvtár: Bibliotheca Studiorum Literarium 53 (Debrecen: Debreceni Egyetemi Kiadó, 2013), 322. A második dallam: *Tóth István: Áriák és dalok,* II. 28. sz.

Mädchen mit den blauen Augen nótajelzés járul.[38] Ugyanezt tapasztaljuk a csurgói kéziratban, amely szintén a szerző szorosabb környezetében készülhetett, hiszen Sárközy egyéb, kevesek által ismert verseit is megörökítette a tulajdonos, sőt *Siralomnak, fájdalomnak…* kezdetű (amúgy közköltészeti küszöbsorral induló) panaszdalának nótajelzése mindkét forrásban az *El kell menni[, nincs mit tenni]* kezdetű szerelmi-katonai búcsúdal.[39] Ráadásul a kötet mindenképp átment Sárközy kezén, mert több vers után az ő kézírásával találunk a szerzőkre vonatkozó megjegyzéseket.

De nem mehetünk el szó nélkül a kaposvári szerzői kéziratban olvasható, igen személyes nótajelzés mellett sem. Ha hihetünk a költőnek, akkor kenyéradó gazdája, gróf Festetics György feleségétől, Sallér Judittól tanulta a vers dallamául szolgáló „Marsch notát". A gróf 1783-ban vette feleségül Judit kisasszonyt (Sárközy 1787-ban jogosan hívhatta őt Festeticsnének), aki mindkettejüknél fiatalabb volt, 1765-ben született, anyai ágon a hírneves Nádasdy család leszármazottjaként. Éveket élt udvarhölgyként Bécsben, állítólag Mária Terézia halálánál is jelen volt. Tény, hogy az osztrák kultúrában alighanem jártasságot szerzett. Más kérdés, hogy Sárközy Istvánról is elmondhatjuk ezt, aki rövidebb ideig szintén élt a császárvárosban. Kis kitérőt téve: idősebb barátai közt tudhatjuk Bessenyei Györgyöt, a testőrírót, olyannyira, hogy az 1780-as évekbeli versfüzér egyik darabját egy tőle tanult keserves dallamára szerezte (*Bessenyeitől tanult keserves nótára csinált egy nehány versek melyet egy ablakba irtam hamarjába […],* kezdősor: *Siriában, Cháldeában rivo oroszlán*).[40] Ez ugyanabban a kötetrészben olvasható, ahol a nimfa-dal és egyéb énekszövegek, míg a másik, terjedelmesebb fejezetben a verses episztolák, moralizáló versek és műfordítások kaptak helyet. Ez utóbbiak közt egyetlen vers képviseli a dalműfajt, de ezt Sárközy 1830–40-es évekbeli kézírással vetette papírra (*Németből való fordittása egy érzékeny notának,* kezdősora: *Siet, siet ama rettentő óra*, 169), s talán épp az énekelhetőség miatt a másik füzér végére is odamásolta (*Arra a' szép Német Notára mintegy fordittásképpen,* azonos incipittel). Más nótajelzéseknek zömmel megadja a kezdősorát, úgyhogy a *Sóhajtozik egy szép nimfa…* dallammintája esetében fennállhat a lehetőség, hogy a költő ekkor még valóban nem énekelve ismerte, csak hangszeresen. Ez pedig, mint a trencséni és Lissznyay Julianna-féle feljegyzéseknél láthattuk, nem volna meglepő. A későbbi, *Mädchen…* nótajelzésű másolatok viszont arra utalnak, hogy a szöveget használó közösség (s talán később maga a szerző is) egyértelműen azonosítani tudta a dallamot a német közköltési sláger melódiájával.

38 MTA KIK Kt. RUI 4r. 41/1, 60b.

39 Bartha, *A XVIII. század…,* 139. sz.; a dallamot többek közt Pálóczi Horváth Ádám is megörökítette az *Ötödfélszáz énekek*ben, 220. sz.

40 Az adatot említi Laczkó, „Sárközy István...", 143. A vers kiadatlan.

Mivel a nimfa-dallal tartalmilag egyező szövegre nem bukkantunk a német forrásokban, érdemes a közös dallam által kapcsolatot tartó versek közt keresgélnünk. Még akkor sem hiábavaló ez, ha látjuk, hogy Sárközy nem a legtipikusabb versformákban és nótautalásokkal dolgozott, mert kivétel is akad: a *Sárga csizma, veres nadrág* kezdetű énekét például *Werb[ung] notára mely olyan formán kezdődik mint a' kozák* írta (1784), s a kezdősor maga is közköltési idézet.[41]

A kék szemű lányt csalogató dal önálló tanulmányt érdemel, annyiféle alakban feljegyezték és kiadták hazánkban. Bár felmerült, hogy esetleg Csokonai munkája volna,[42] ezt nem sikerült bizonyítani. Népszerűsége ellenére nem tűnik szoros tartalmi mintának Sárközy verséhez. Boldog, beteljesült szerelemről szól, amelyben a férfi és a nő egyaránt örömét leli. Amort, aki a rózsabokor mögül leselkedik zsákmány után, természetesen megemlíti, de ebben a versben mindenki épp erre a találkozásra vágyik. Az egyik változat kifejezetten erotikus célozgatásokkal bővíti a szöveget.[43] Formai kapcsolatuk viszont erős, s a csurgói gyűjteményben nótajelzésként olvasható a nimfa-dal címe alatt, ám nem a magyar, hanem a német kezdősor. Ez közvetve azt is bizonyítja, hogy a verskedvelő diákok jól ismerték a német slágert, s kapcsolatba is hozták Sárközy versével, holott nem utalt rá, s nincsenek róla korai szöveges adataink. Kissé karikírozva: Sárközy nélkül az eredeti német szerelmi dalocska sem adatolható korábbról, mint az első kiadásai, de ezek évtizedekkel későbbiek!

A dalt Patakon ki is nyomtatták (1826, 1834). Néhány címvariáns:

Kék szemű szűz, jöszte velem sétálni – Komoróczy Terka-ék. (1796), Stoll 427. LX. sz.

Szép szűz, kék szemekkel, együtt vándorlunk – *Világi énekek és versek B. P.* (1800), Stoll 557. sz., 235. sz.[44]

Te kék szemű szép leányka, jer velem – Régibb és újabb részint érzékeny, részint víg, többnyire eredeti dalok gyűjteménye (Sárospatak, 1826)[45]

41 *Sárga csizma, veres nadrág* (eddig csak Erdélyből ismert csúfoló), vö. *Közköltészet 1: Mulattatók,* s. a. r. Küllős Imola, mts. Csörsz Rumen István, Régi magyar költők tára: XVIII. század 4 (Budapest: Balassi Kiadó, 2000; a továbbiakban: RMKT XVIII/4), 146. sz.

42 Cáfolata Szilágyi Ferenctől, jórészt jogos szempontokkal és gazdag szövegközléssel, kisebb részt a közköltészeti létmódnak szóló leplezetlen ellenérzés hangoztatásával: Csokonai Vitéz Mihály, *Költemények 2: 1791–1793,* kiad. Szilágyi Ferenc, Csokonai Vitéz Mihály összes művei (Budapest: Akadémiai Kiadó, 1988), 256–263.

43 *Te kék szemű szép leányka, jöjj, kövess!* (németből forditva); *Világi énekek* (XIX. század eleje), Stoll 1160. sz., 10b–11a.

44 Kiadása: *Világi énekek és versek B. P (1800): Forráskiadás,* kiad. Küllős Imola, ReTextum 7 (Budapest: Reciti, 2018), 414–415.

45 A 2. kiadásban is szerepel: *Érzékeny és víg dalok* (1834), 141–142; később ugyanezek nyomán: Kecskeméthy Csapó Dániel, *Dalfűzérke válogatott népszerű dalokból: Harmadik fűzér* (Pest: Emich Gusztáv, 1845), 42–43.

A kék szemű lányhoz szóló dal egyik, épp Sárközyvel és Csokonaival egykorú változatát a *Komoróczy Terka-énekeskönyv* (1796) őrzi:

Kék szemű szűz joszte velem setálni
A hóld fénynél jó úgy vélem járkálni
Ami csendességre vezet
Azzal bátran foghatz kezet
Tréfálni […]

A szeretet költsőnőzni ha szeret
Nem szűkség úgy ősztőnőzni az eret
Két szálly csokkal ha egyesűl
A Kupido tegze el sűl
's le veret. […][46]

A címzett (aki számára a Cs. S. monogramú személy Debrecenben leírta a kedvenc verseit) feltehetőleg azonos azzal a Komoróczy Teréziával, aki 1779. április 22-én született Hodászon. Csokonainál tehát csak pár évvel volt fiatalabb, úgyhogy a neki szánt versfüzetben a kontaminált változat akár rá is vonatkozhat, s netán a költő köreiből ered? Több, később közismertté vált Csokonai-vers korai másolatai sorakoznak itt Cs. S. jóvoltából, ami szintén közvetlen kapcsolatot feltételez a költővel.

Tény, hogy az itt feljegyzett verzióban olyan sorok és rímszavak villannak fel, amelyek Csokonai több versében visszaköszönnek: a már régóta népszerű *kincs–tekints* rímpár (vö. *Bodrog partján nevekedett tulipánt*); „Kősd öszve szivemmel szíved angyalom", vö. „Kösd le, szíved, angyalom" (Csokonai: *Az esküvés*). Jogosan tételezzük fel tehát, hogy Csokonai ismerte a közkeletű dalocska valamely változatát, talán épp ezt a verziót.

Már csak azért is, mert láthatóan ugyanerre a dallamra írt egy verset, amelynek népszerűsége elérte, sőt talán felülmúlta az előzőeket. Az említett csurgói-debreceni gyűjteményben *(A széptudományokra tartozó...)* is megtaláljuk *Két szerető dalja* című költeményét, szintén néhány eltéréssel a nyomtatott verzióhoz képest, *Szeretők' Boldogsága* címmel. Nem tudjuk, hogy a forrás lapszámozása kifejez-e bármit az összeírás időrendjéből, mindenesetre a Csokonai-dal másolata jóval előbb szerepel a kéziratban, mint Sárközy verséé, holott láthattuk, hogy az már 1787 körül elkészült (legfeljebb nem terjedt el). Csokonai a saját vers ősformáját 1796-ban tisztázta le, akkor még *Mért epeszted bánatokkal lelkedet* kezdősorral, *Szerelmes egyezés* vagy *Szerelmes tagadás* címmel. A népszerűvé vált verziót csak 1799-ben, a *Lilla*-ciklus igazi megteremtésekor írta, először három szakaszban, majd összegyúrta a régi, pár szakasznyi dalocskával, s kibővítette. Így jött létre a *Két szerető dalja (Két szerelmes dalja),* amelyet 1802-ben a szerző maga rendezett sajtó alá (1805-ben jelent meg a *Lilla* kötetben, XXV. számmal). A kezdősor immár Venushoz szóló hálaadó énekre utal: *Énekeljünk Cipriának, drága kincs,* s összesen kilenc, jórészt újonnan írt strófából áll. Ekkor, Csurgón már egyértelműen ismernie kellett Sárközy István nimfa-

46 *Komoróczy Terka-ék.* (1796) Stoll 427. sz., LX.

dalát; az Amort hangsúlyosan megidéző strófa legalábbis 1799-ben készült a nyitány részeként egy új, de örömteli áldozat (a férfi!) szavaival:

Énekeljünk Tzipriának
Eggyaránt!
Engem is nyájas fijának
Tegze bánt;
A' miolta szép szemeddel,
Rózsaszín tekinteteddel
Tőrbe hánt.[47]

Akad egy rendhagyó nyomtatott forráscsoport, amelyben mind Sárközy verse, mind Csokonaié helyet kapott. Az ún. váci *Énekes Gyűjtemény*[48] Gottlieb Antal váci nyomdájában jelent meg több, egymással részben átfedést mutató kiadásban. Szerkesztőjét nem ismerjük, de a korabeli dalköltészet és irodalmi kínálat alapos ismerője lehetett, s több olyan szövegről tudunk, amely itt előbb jelent meg, mint a szerző által gondozott kiadásban. Dátum nélkül, gyaníthatólag 1799-ben látott napvilágot az *Első Darab*, majd ugyancsak keltezés nélkül 1801-ben a *Második Darab,* aztán ennek kisebb átdolgozása 1803-ban ismét *Első Darab* címmel, szövegek beküldésére biztató előszóval (név nélkül), végül 1823-ban a *Második Darab* újraszedett, de egyező tartalmú kiadása. A Csokonai-dal és a *Kékes szemű szép enyelgőm, jer velem* az 1799-re datált zsebkönyvben szerepel, Sárközyé pedig az 1801. éviben, majd annak mindkét újabb kiadásában (1803, 1823). Csokonai verse nem teljesen azonos a *Lilla*-kötetbelivel, több eltérést látunk a szerzői szövegtől, sőt a régi változat kezdőstrófája is beleépült: *Mért epeszted bánatokkal lelkedet?*

Hogy Vitéz jóváhagyta-e ezeket a változtatásokat, netán ő maga küldött-e egy ilyen verziót Gottlieb Antalnak, nem tudjuk. Sárközy viszont láthatóan nehezményezte a „rablókiadást", a szöveg rontásait. Ám nem a kiadónak tette szóvá – legalábbis nem tudunk ilyen levélváltásról a nyomda foghíjasan fennmaradt irattárában. A somogyi nemes mindössze a saját példánya lapszélein „dohogott". Nem az 1801-es *Második darab* volt meg könyvtárában, hanem az átdolgozott 1803-as, amelybe ez a szöveg változatlan formában került bele, viszont Csokonaié már nem szerepelt. Sárközy könyvlistáján egyszerűen „Vátzi

47 *Két Szerelmes' Dalja.* (1799-es autográf fogalmazvány), http://deba.unideb.hu/deba/csokonai_muvei/text.php?id=csokonai_vers_0437_k

48 E sorozat kiadástörténetével és hatásával már egy korábbi tanulmányomban foglalkoztam: Csörsz Rumen István, „Az első magyar lírai antológia: a váci *Énekes Gyűjtemény*", in *Doromb: Közköltészeti tanulmányok 1,* szerk. Csörsz Rumen István, 141–178 (Budapest: Reciti, 2012).

Énekek 1803" címmel találjuk, s az *f* jelű polcon állt.[49] Ám még a raktári katalógusban is szóvá tette a vers ottani meglétét, ezzel egyúttal újabb bizonyítékát adta, hogy a saját munkája volt: „Vátzi Énekes Gyüjtemény 112 Énekkel Azok közt az én Compositióm is Sohajtozik etc."[50] A csurgói gimnáziumban őrzött könyvritkaságnak az előszava végére biggyesztette oda Sárközy: „valahogy bele keveredett az én notam rosszul ez egy, I...s az 53dik ha nem egészlen a". De a nimfa dalánál is olvashatunk egy autográf bejegyzést: „Sárkőzi Istv[án] mint a vers fejekböl is ki tetszik – de magam versei közt is láttam nem tudom hogyan jutott ide."

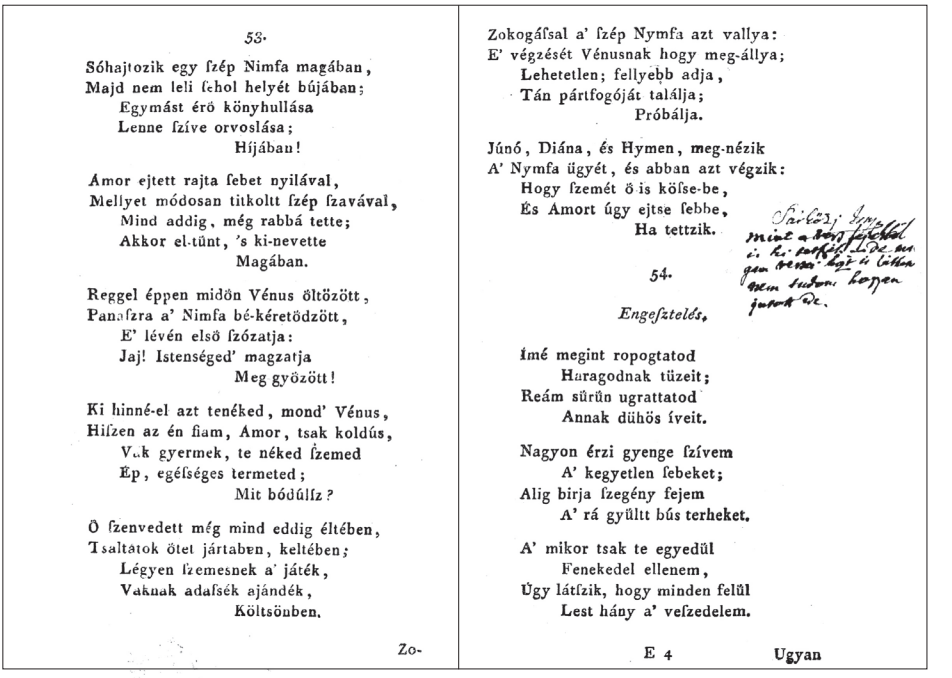

53.

Sóhajtozik egy ſzép Nimfa magában,
Majd nem leli ſehol helyét bújában;
Egymást érö könyhullása
Lenne ſzíve orvoslása;
Híjában!

Ámor ejtett rajta ſebet nyilával,
Mellyet módosan titkoltt ſzép ſzavával,
Mind addig, még rabbá tette;
Akkor el-tünt, 's ki-nevette
Magában.

Reggel éppen midön Vénus öltözött,
Panaſzra a' Nimfa bé-kéretödzött,
E' lévén elsö ſzózatja:
Jaj! Istenséged' magzatja
Meg győzött!

Ki hinné-el azt tenéked, mond' Vénus,
Hiſzen az én fiam, Ámor, tsak koldús,
Vak gyermek, te néked Ízemed
Ép, egéſséges termeted;
Mit bódúlſz?

Ö ſzenvedett még mind eddig éltében,
Tsaltatok ötet jártaben, keltében;
Légyen ſzemesnek a' játék,
Vaknak adaſsék ajándék,
Költsönben.

Zo-

Zokogáſsal a' ſzép Nymfa azt vallya:
E' végzését Vénusnak hogy meg-állya;
Lehetetlen; fellyebb adja,
Tán pártfogóját találja;
Próbálja.

Júnó, Diána, és Hymen, meg-nézik
A' Nymfa ügyét, és abban azt végzik:
Hogy ſzemét ö is köſſe-be,
És Amort úgy ejtse ſebbe,
Ha tettzik.

54.

Engeſztelés.

Ímé megint ropogtatod
Haragodnak tüzeit;
Reám sürűn ugrattatod
Annak dühös íveit.

Nagyon érzi gyenge ſzívem
A' kegyetlen ſebeket;
Alig birja ſzegény fejem
A' rá gyűltt bús terheket.

A' mikor tsak te egyedűl
Fenekedel ellenem,
Úgy látſzik, hogy minden felűl
Lest hány a' veſzedelem.

E 4 Ugyan

Érdekes, hogy úgy beszél a saját munkájáról, mintha a „maga versei" közé is csak odakeveredett volna, valami félreértést örökítve tovább. Ám Sárközy neheztelése nemcsak egy saját alkotás engedély nélküli közlésének szólhat, hanem esetleg a közvetítőnek is – aki akár épp Csokonai is lehetne. Gottlieb Antallal olyannyira kapcsolatban állt, hogy ekkoriban ő adta ki összes nyomtatott művét, csak nem a váci, hanem a nagyváradi fióknyomdánál. Nem kizárt, hogy az 1801-es kötet számára Csokonai maga is adott anyagot – mással nemigen magyarázhatjuk az akkor nyomtatásból még nem átvehető *Serkentés a' Múzsákhoz* és *A' Remény* itteni,

49 *Sárközj István Kőnyvének Catalogusa ugy a' mint sorba állanak a póltzokon* (XIX. század 1. fele), Csurgó, ref. koll. kvt., K 209, 20.

50 Violáné Bakonyi, *Sárközy István könyvtára,* 38.

ráadásul rendhagyó szövegű közlését –, de esetleg a nemrég elhagyott Csurgóról is hozott valamit. Például Sárközy versét, amelynek „elrontása" akár Csokonai saját javításait rejtheti, csak hát Sárközy már nem ismerte s nem hagyta jóvá ezt a variánst… A tetszetős és talán nem légből kapott ötlethez sajnos nincsenek bizonyítékaink, mivel egyrészt Csokonai és Gottlieb levelezéséből gyakorlatilag semmit sem ismerünk, csak 1803-as, több nyomdászt megszólító körlevelet, amely semmit sem árul el a korábbi viszonyról. Másrészt egy kitűnő előadásban Vaderna Gábor felhívta figyelmemet arra, hogy a *Dorottya* szövege kapcsán is megfigyelhetünk egy hasonló, kölcsönös korrigáló szándékot. Ekkor Sárközy akart belenyúlni Csokonai szövegébe, némi becsvággyal:

> […] engedjen az Ur nékem annyi szabadságot hogy minekelőtte a' Fársángot ki nyomtathatná, annak rendjeire helyel kőzzel reflexioimat meg tehessem. Iussomat ehez nem tartom sem azt a neheztelést vagy minek kell mondanom, az Urba fel gerjeszteni nem akarnám mintha én az Ur Verseinek censora lehetnék; hanem deferáljon az Ur Édesen a' Világ Gustusának valamit melybe csak ugyan én is olyan mediocris forma helyet foglalok, hadd legyen az Ur Poëtai Lelke minden esetre ha még azután-is valami Ausstellungokat hallana ez által-is mintegy jobban excusatis, hogy lám hiszen Sárkőz˙-is látta még sem monta hogy van benne illetlen. Engemet tehát azoknak meg rostálása ezen két oldalról interessal 1º Hogy az Urat 's munkáját mindek elött mentül kedvesebbé tegyem 2do Hogy akkor a' mikor ki nyomtattathatik az én nevem-is valamélyik bakjára fel kutzorodhasson mint Horváth Hunniássára Halászé.[51]

Ha ehhez hozzáadjuk, hogy Sárközynek fennmaradt Horváth Ádámmal közösen írt, „négykezes" verse Kandó Józsefhez, valamint szintén Horváthtal párhuzamosan, mintegy feleletként *iker-verset* írtak az *Achilles kápolnája* névvel illetett füredi fürdőházról,[52] sőt közös komédiát terveztek, talán nem túlzás arra gondolni, hogy Sárközy számára nem volt idegen a kollektív szerzőség, a szövegek szorosabb összecsiszolása játékból vagy komolyan. Úgy tűnik, a jóváhagyása nélkül tett javításokat mégis nehezményezte.

Tovább bonyolódik a kép, ha vázlatosan áttekintjük a nimfa-dal variálódásának történetét, illetve a szomszédságában kiadott vagy feljegyzett verseket.

51 Sárközy István Csokonainak (Kaposvár, 1799. augusztus 23.), http://deba.unideb.hu/deba/csokonai_muvei/text.php?id=csokonai_lev_048_k&hi

52 Vö. Laczkó, „Sárközy István arcképe…", 167; Horváth *Balatoni hideg-ferdő* címmel kiadott versének kritikai kiadása: Pálóczi Horváth Ádám *verses kiadványai (1787–1796),* s. a. r. Tóth Barna, Régi magyar költők tára: XVIII. század 16 (Budapest–Debrecen: Universitas Kiadó – Debreceni Egyetemi Kiadó, 2015; a továbbiakban: RMKT XVIII/16), 324–328, jegyzetek: 815–816. A jegyzetekben Tóth Barna kitér a Horváth-szöveg Sárközy-féle kéziratos másolatára és az ahhoz kapcsolódó levélre, de nem közli.

Sárközy műve az előzőeken túl már csak egyszer bukkan fel nyomtatásban: az *Énekes Gyűjtemény* 1823. évi utolsó lenyomatában, amely változatlanul közli az 1801. évi kötet anyagát. Ennek alig maradtak fenn példányai, az Országos Széchényi Könyvtáré ráadásul csonka, ám szempontunkból igen értékes: a dal nyomtatott szövegét a tulajdonos kézzel végigjavította egy épebb, szerzői jellegű verzió nyomán. A példány gazdáját véletlenül épp Sárközi Mihálynak hívták – netán távoli rokona volt a családnak? –, s bár elég gyakorlatlanul kanyarítja a betűket, a dalt láthatólag pontosabban ismerte, mint a kiadó. Furcsa, hogy ez az eljárás mennyire hasonlít Sárközy Istvánéra, mintha az ő javaslatára dolgozna.

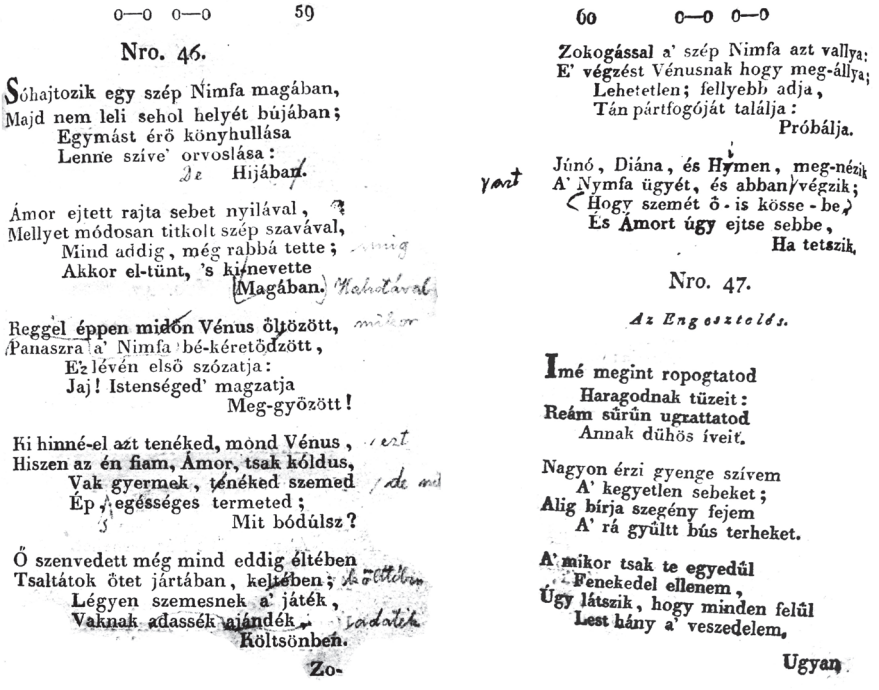

o—o o—o 59

Nro. 46.

Sóhajtozik egy szép Nimfa magában,
Majd nem leli sehol helyét bújában;
Egymást érö könyhullása
Lenne szíve' orvoslása:
Hijában.

Ámor ejtett rajta sebet nyilával,
Mellyet módosan titkolt szép szavával,
Mind addig, még rabbá tette;
Akkor el-tünt, 's kinevette
Magában.

Reggel éppen midőn Vénus öltözött,
Panaszra a' Nimfa bé-kéretödzött,
Ez lévén elsö szózatja:
Jaj! Istenséged' magzatja
Meg-gyözött!

Ki hinné-el azt tenéked, mond Vénus,
Hiszen az én fiam, Ámor, tsak kóldus,
Vak gyermek, tenéked szemed
Ép, egésséges termeted;
Mit bódúlsz?

Ő szenvedett még mind eddig éltében
Tsaltátok ötet jártában, keltében;
Légyen szemesnek a' játék,
Vaknak adassék ajándék,
Költsönben.

Zo-

60 o—o o—o

Zokogással a' szép Nimfa azt vallya;
E' végzést Vénusnak hogy meg-állya;
Lehetetlen; fellyebb adja,
Tán pártfogóját találja:
Próbálja.

Júnó, Diána, és Hymen, meg-nézik
A' Nymfa ügyét, és abban végzik;
Hogy szemét ö-is kösse-be,
És Ámort úgy ejtse sebbe,
Ha tetszik.

Nro. 47.

Az Engesztelés.

Imé megint ropogtatod
Haragodnak tüzeit:
Reám sürün ugrattatod
Annak dühös íveit.

Nagyon érzi gyenge szívem
A' kegyetlen sebeket;
Alig bírja szegény fejem
A' rá gyűltt bús terheket.

A' mikor tsak te egyedül
Fenekedel ellenem,
Úgy látszik, hogy minden felül
Lest hány a' veszedelem.

Ugyan

A vers későbbi folyóiratban, ponyván vagy kalendáriumban nem jelent meg, a reformkori dalgyűjteményekben (*Érzékeny és víg dalok,* 1826, 1834; Kecskeméthy Csapó Dániel: *Dalfüzérke,* 1844–1846) sem bukkanunk nyomára. Úgy látszik, ekkorra már kiment a divatból.

Annál gazdagabb a Sárközy-dal kéziratos variálódásának története, s talán a datálást is megkönnyítheti. A kaposvári kötet utáni első másolat egyértelműen korábbi, mint Csokonai látogatása Sárközynél: az 1796-os *Pannonhalmi énekeskönyv*ben található. A gyűjtemény egyetlen kéz írását őrzi, amely roppant módon hasonlít Sárközy Istvánéra, s egyáltalán nem kizárható, hogy ez nem

más, hanem az ő ifjúkori verses füzete, amely valamiképp Szent Márton hegyére került. Ezt nem tudjuk mással bizonyítani, mint a nimfa-dalon kívül egy másik Sárközy-verssel, amelyet eddig csak a kaposvári autográf kéziratból ismertünk: *Ó, kegyetlen egek, vajon mit míveltek,*[53] szinte egykorú, kissé módosult kezdetű variánsát pedig a *Zichy Franciska-énekeskönyv*ből (1800 kötet).[54] Ez utóbbi kötet jobban dokumentálható a pannonhalminál: Titzeli István névbejegyzését őrzi 1800. március 10-ei dátummal, a Somogy vármegyei Nágocsról, ami a Zichy család birtoka volt, s nem esett messzire Sárközy működési területétől. A névadó Zichy Józsefné, született szekcsői Bésán Franciska volt, aki 1768–1844 között élt, s nevét tört franciasággal írta fel a gerincre. Mindez arra figyelmeztet, hogy bizonyos szűkebb, nemesi körökben Sárközynek más művei is terjedhettek, mint a nimfa-dal, de ennek szélesebb körű mozgását a nyomtatott kiadások is segítették.

A pannonhalmi gyűjtemény kiadója, Gálos Rezső[55] az 1920-as években épp Sárközy Pál későbbi bencés főapát (1884–1957) engedélyével kapta kézhez a kéziratot. A jeles főpap és matematikus Vas megyében született, s talán távoli rokonságban állt a családdal, így olyan forrásokhoz fért hozzá, amelyek már rég elszakadtak egykori tulajdonosuktól, aki ráadásul a nevét sem írta bele. Mivel ennek dokumentumai nem maradtak fenn, csak találgatni tudjuk. Fölmerül, hogy ebben az esetben nem 1796-nak kellene olvasnunk a kötés elmosódó dátumát, hanem 1786-nak – a verses naplóval így jóformán egyidős volna. Sárközy közvetlenül ez előtt Pécsett tartózkodott, korábbi iskoláit is sokfelé végezte: Abán (Fejér vm., a Zichy család birtoka...), Pozsonyban, Sopronban, 1771 és 1781 között Debrecenben, aztán egy ideig katonáskodott a 33. gyalogezredben, amelynek békehelyőrsége Bécsben volt. A császárvároson kívül Pesten és Budán is élt mint patvarista, innen tért haza szülőföldjére, de egy évet Pécsett is eltöltött kancellistaként.[56] Ha a gyűjtemény tényleg Sárközyé, s e változatos korszakok lenyomata volna, ne csodálkozzunk az 1786-ban megjelenő Faludi Ferenc-kiadás intenzív hatásán, a német vagy délszláv dalokon, a katonanótákon és a gazdag szerelmi poézis emlékein. Bőven találunk átfedést Horváth Ádám *Ötödfélszáz énekei*vel is, ami nem meglepő, hiszen mindketten debreceni diákok voltak, azonos időszakban (Horváth 1773 és 1780 között). Tudomásunk szerint már ott összeismerkedtek,[57] majd Sárközyt *A Nagyszívűséghez* pesti szabadkő-

53 A *Pannonhalmi ék.* 22. szövege, a kaposvári kéziratban a nótajelzéses (hátulról kezdődő) füzér nyitó darabja: *Első ének, melyet katonává létemkor Pozsonyi utamba Orozvárott a vendégfogadóba csináltam.*

54 Stoll 1131. sz., 25a–b, *Más egy szép Aria* címmel, *Ti kegyetlen egek* kezdősorral.

55 Vö. *Pannonhalmi énekeskönyv (1796),* kiad. Gálos Rezső, A Győri Szemle könyvtára 5 (Győr: Győri Szemle Társaság, 1930; a továbbiakban: Gálos).

56 Laczkó, „Sárközy István portréja…", 144.

57 RMKT XVIII/16, 17. A két tudós férfiú viszonyáról összefoglalóan uo., 814–815.

műves páholy tagjai között találjuk, akik 1789-ben soraikba fogadták Horváthot.[58] Máskülönben pedig a dunántúli köznemesi társaságok dalait kedvelték.

A *Pannonhalmi énekeskönyv* fontosságát egyrészt a legkorábbi datált *Sóhajtozik…*-feljegyzés adja. Szövege ráadásul viszonylag ép, csak néhol tér el a szerzői változattól. A gyűjteményben másrészt ott szerepel a német dal egyik fordítása is: *Te kék szemű kis leányka, jer velem* (58. sz.), sőt ugyanebben a versformában egész kis sorozat rajzolódik ki. Ez a metrum láthatólag fontos volt a verseskönyv gazdájának, hiszen öt szöveg képviseli, sorrendben:

Ártatlan szívű félésem [Fillisem], hallgass meg (11. sz.)
Jer, Melissa, hív titkosom, jer, fussunk (26. sz.)
Sohajtozik egy szép nimfa magában (37–38)
Sokat futottam [futtattom] elmémet éretted (57. sz.)
Te kék szemű kis leányka, jer velem (58. sz.)

Némelyikük éppúgy mitológiai környezetben játszódik, a Fillis nevű nimfát például (akinek nevét talán Faluditól kölcsönözték) epekedve ostromolja a szerettje. Nemcsak a kék szemű lányhoz írt dal, hanem Fillishez és Melissához szóló versek is felszólító formulákkal kezdődnek, sőt a *jer* szócska két szövegben is azonos szótagra esik a kezdősorban. A *Sokat futtatom…* kezdetű ének egyébként nem azonos a *Sokat futtatom elmémet, ha nem vagy is állandó* kezdetű rokokó verssel, amelyet egy időben Amade Lászlónak tulajdonítottak. Annak változatait például a *Világi énekek és versek B. P. 1800* című felvidéki kéziratból[59] és Horvát István Erdélyben gyűjtött töredékeiből[60] ismerjük, s nyilván hatott az itteni költeményre. Eddig egyetlen, csaknem azonos változata került elő: a bizonyítottan Zala vármegyei *Vassdinyey Péter-énekeskönyv*ből (XVIII. század vége?), amely egyébként Sárközy versét és egy másik, azonos metrumú dalt is tartalmaz a pannonhalmi kézirathoz képest.

Sokat fu*ttato*m elmémet éreted
miképen nyerjek kegyelmet előled
De az egek meg mutatták
szabadtságot nekem atták
őrvendők [!].

Ohajtva vart szerentsémet meg nyertem
hogy lathassalak tégedet meg értem
oh mely sokat fohászkottam
még személyed meg láthattam
nem régen.[61]

58 Pl. uo., 19.
59 Stoll 557. sz., kiadásuk: *Világi énekek és versek,* 181. és 229. sz.
60 *Dr. Horvát énekgyűjteménye* (XVIII. század vége), Stoll 1145. sz., 3. egység. A töredékes kéziratok az Erdélyi János felhívására beérkezett vegyes források közt kaptak helyet az Akadémiai Könyvtárban a RUI 8r 206/193. gyűjtőjelzet alatt.
61 *Pannonhalmi ék.* (1796?) Stoll 434. sz., 59–61, 1–2. versszak.

A versfőkben Sorok Bábi, azaz Sorok Borbála nevét olvashatjuk, ami szintén érdekes adat. Ekkoriban csak egyetlen, ilyen nevű személyt ismerünk a nyugat-dunántúli Sorok családban, ő 1758. május 20-án született, s árvaságra jutván nagybátyja, Szily János szombathelyi püspök nevelte fel. A vele egyidős, komoly megyei tisztségeket viselő Sárközy Istvánt jó eséllyel ismerte. Még azt a lehetőséget se vessük el, hogy a *Pannonhalmi énekeskönyv* eljutott Sorok Borbálához (talán a neki címzett vers kapcsán?), s utóbb tőle került valamilyen úton a bencés apátság könyvtárába. A forrásjegyzékben szereplő egyik gyűjtemény tulajdonosa, Kresznerics Ferenc szintén Szily János püspök pártfogását élvezte ekkoriban, s Sárközy nimfa-versét maga is lemásolta. Egyértelmű tehát, hogy a nyugat-magyarországi katolikus versbarátok ugyancsak jól ismerték Sárközy és Horváth dalait. Ez akkor is beszédes adat, ha a pannonhalmi kéziratnak nincs közvetlen köze Sárközy Istvánhoz, csak a verse korai terjedését bizonyítja.

Láthattuk, hogy a *Pannonhalmi énekeskönyv*ben a rekord mennyiségű 11, 11, 8, 8, 3-as metrumú verset viszonylag közel jegyezték fel egymáshoz; ez nem feltétlenül, de lehetséges módon a közös dallamra utal. Az *Ártatlan szívű Fillisem…* közelében ott találjuk a kék szemű lányhoz szóló német dal egyik legkorábbi fordítását: bizonyos rokonság már a kezdő formulából, a megszólításból kicseng, bár a dal tartalma másfelé mutat.

Ártatlan szüvü félésem hallgasd meg.
érzekeny vagy, jól esmérem, hát szány meg,
régtől fogva alatomban
szünet nélkül gondolatban
fenforog.

Már tovább nem titkolhatom, jelentem,
hogy drága szép személyedet szeretem,
nem ideig, sem oráig,
hanem életem fogytaig
választom. […]

Végig olyan, mint kezdetben, maradjon,
Semmit alább lépni szivünk ne hadjon,
az egek is had tsudálják,
müdőn benünk tapasztalják
hévségét.[62]

A *Melissa*-dalt egyelőre csak a pannonhalmi kéziratból ismerjük, színpadi dalnak látszik. Ebben az amazon királyné kedvesét, Castort kell megkeresnie a szolgájának, s őt elsiratni – azaz egyaránt találunk benne szerelmi, kereső és sirató motívumot, amelyek Sárközy dalocskájában is fontos elemei a kompozíciónak:

62 Uo., 11. sz., 1–2. és 5. versszak; Gálos, 4.

Oh Melissa hiv titkosom jer fussunk
Kőzel Delus szégetiben el jussunk
Hámon Isten templomaban
áldozunk zőld sátorában
jővendől.

Éli valyon vitéz Kasztor vagy meg holt
jelentsd szentség gyilkossát hogy ki volt
fel keresem az árnyikát
kettűs szerentse jatékat
meg vetvén. […][63]

Ezeknek az azonos dallamú és versformájú, egymást mintegy előhívó versek más gyűjteményekben is szoros szomszédságba kerültek. A *G. S.-énekeskönyv*[64] címmel összefoglalt XIX. századi kolligátum (záró évszáma: 1828) első felében 1800 körüli kéziratrészleteket fűztek együvé. A Csokonai, Pálóczi Horváth és Ányos Pál verseit másolgató egyik, XIX. század eleji kézzel például egymás mellett olvashatjuk:

Miért epeszted bánatokkal lelkedet (19a–b; 17. *Ének a' Szerelemről;* Csokonai Venus-himnuszának ősformája)
Kék szemű szűz! gyere velem sétálni (19b–20a; 18 *Ének a' két Szerelmesről*)
Sóhajtozik egy szép nimfa magában (25b–26b, *Ének egy Nimpháról*)

A nimfa-dal nótajelzéseként kerül látókörünkbe még egy panaszvers, amely jó eséllyel valamivel későbbi Sárközy költeményénél, így az hathatott rá. A szerző ezúttal is dunántúli személy: Luprik József (1772–1812), aki ekkortájt Pécsett volt papnövendék, majd baranyai falvakban szolgált plébánosként. *Induljatok, föld és egek, versemre* kezdetű éneke versfőiben olvashatjuk nevét, ebből gyaníthatjuk a szerzőségét. 1797-ben, majd még később is nyomdafestéket látott *Más igen szép új Ének* címmel, s néhány kéziratos másolata is fennmaradt. A rímekben és a mondatfűzésekben nyomot hagyott Sárközy éneke:

Induljatok főld és egek versemre,
tavozzatok setét felhők meszire,
mert el-fogja tenger' árja,
szünet nélkűl szívem' marja
kedvére. […]

Légyen ezer fogadásid nem hiszem,
én e' szegény kis sorsommal elégszem,
légyen azért ki kívánja,
tsak hogy utóbb meg ne bánja,
szívessen.[65]

63 Uo., 23, 1–2. versszak.
64 *G. S.-ék.* (XIX. század eleje – 1828 előtt) Stoll 753. sz.
65 *Öt új énekek* (1797); kiadása: *Magyar világi ponyvairodalom I.: Lírai dalok és versek,* kiad. Csörsz Rumen István, ReTextum 8 (Budapest: Reciti, 2018), 122. sz.

A nimfa-dal másolatai és utóélete

Ne gondoljuk, hogy a *Sóhajtozik egy szép nimfa…* csak Sárközy István közvetlen környezetében vagy a ma már névtelennek tűnő autográf kéziratban bukkan fel. Ha az előfordulásainak adatait térképre vetítjük, egyértelműen túlsúlyban vannak a dunántúli kéziratok, bár szórványosan másutt (Debrecen vonzáskörében) is felbukkan. A jelenleg ismert – sajnos részben lappangó, nem hozzáférhető – források rövid áttekintésénél a *Régi Magyar Költők Tára* XVIII. századi közköltészeti sorozatában megszokott rendszert követjük:[66]

I. **Sárközy István verskézirata** (1780–1840-es évek) Kaposvár, Rippl-Rónai Múzeum Könyvgyűjteménye, számozatlan lapok.
7 versszak, cím nélkül. Laczkó András tanulmánya (1980) még nem utal rá, hogy a gyűjteményben szerepel a vers. Részletes leírását és a szöveg közlését lásd fentebb.

II. **Pannonhalmi énekeskönyv** (1796?) Stoll 430. sz.[67] (37. sz.)
7 versszak, részletesen lásd fentebb.

III. **Kresznerics Ferenc-ék.** (1790–1809) Stoll 399. sz. I. 56b. *Két dicasteriumon által ment Querulosus Processus.*
7 versszak, a szerzői ősszöveggel rokon változat Kresznerics Ferenc kézírásával. A jogi nyelvet kifigurázó cím egy másik forrásból is ismert (XV), s akár ez is származhat Sárközytől, aki jogot hallgatott. Kresznerics Ferenc nyelvész-költő 1766-ban született, tehát Sárközynek jóformán kortársa. 1793 és 1812 között Szily püspök támogatásával a szombathelyi Püspöki Líceum tanára volt (többek közt Széchenyi Istvánt is tanította), majd haláláig a kemenesalji Alsó-Ság (Celldömölk) plébánosaként szolgált. Versgyűjteménye folyamatosan készült 1790 és 1809 között, ez a rész még egyértelműen 1790-es évekbeli.

IV. **Vass János-ék.** (1797–1812) Stoll 434. sz., 7a–b.
7 versszak; valószínűleg a szerzői szövegről készült közvetlen másolatlánc része. Közvetlenül utána más kézzel írt, de motivikusan kapcsolódó szöveg olvasható (a *Pannonhalmi énekeskönyv*ben is szerepel): *Egy bús Magyar ékes Nymphanak siralmas Zokogási,* kezdősora: *Jaj, te szegény Magyarország, jaj, mire jutottál.* A Vas megyei Szentlőrincen készült gyűjtemény Pálóczi Horváth Ádám és körének alapos ismeretét tükrözi.

V. **A széptudományokra tartozó gyűjtemény** (1798–1830) Stoll 1124. sz., 435–436. *A' megcsalódott Nimfa.*
7 versszak. A Csurgóra került, de címlapja szerint Debrecenben megkezdett

66 A variánsok eddigi legteljesebb felsorolását (*Ötödfélszáz énekek,* 793–794) csak néhány tétellel tudtuk gyarapítani.

67 Kiadása: Gálos, 18.

kéziratban több fejezetre osztották a verseket. Sárközyé több Csokonai-másolat mellett a kötet vége felé, önálló fejezetben kapott helyet.

VI. **Vassdinyey Péter-ék.** (XVIII. század vége) Stoll 513. sz., 2b–3a.

7 versszak, a szerzői szöveghez viszonylag hű változat (a *Hahotával* sorocska is magmarad). Zala vármegyei nemesi családból származó versfüzet, amely a *Kék szemű, szép kisasszonyka* (5a–b) és a *Sokat futtatom elmémet éretted* (8a–b) másolatait is őrzi.

VII. **Thaly-kolligátum** (XVIII–XIX. század fordulója) Stoll 511. sz., [174a].

4 versszak (1–4), a dalnak csak az első fele. A kontextus mégis fontos, hiszen a rögtön utána következő szövegek szorosan ide kapcsolódnak: *Gyenge Nimpha mit kesergesz? Mit epeszted szivedet?* (174b–175b), rögtön utána: *Te kék szemű szép leányka, jer velem* (175b–176b), aztán *Habozó szív* címmel *Nagy Isten! mit tegyek? Vagy már mihez kezdjek? Szánjatok meg, egek!* (176b–177a), s utána Csokonai dala, az *Énekeljünk, Cipriának, drága kincs* (177a–178a). A kolligátumot nem Thaly Kálmán állította össze, hanem Jankovich Miklós (1772–1846), aki mind Sárközyvel, mind Horváth Ádámmal kapcsolatban állt, leveleket is váltottak.

VIII. **Világi énekek és versek B. P.** (1800), Stoll 557. sz., 281. sz.[68]

6 versszak, tömörített, de kompozíciójában hű változat, a versfőkben: SARKAI (talán emiatt kellett átszabni a szöveget). A forrás valószínűleg felvidéki, Nyitra megyei.

IX. **Énekes Gyűjtemény, Második darab** (Vác, 1801 [?]). 46. sz.

7 versszak, itt-ott jelentős stiláris beavatkozásokkal.

X. **Resetka János-ék.** (1801), Stoll 560. sz., 19. sz.

7 versszak. Egy váci polgár írta össze a füzetet, amely Jankovich Miklósé volt, a verset talán az ugyanitt kiadott *Énekes Gyűjtemény*ből másolta. Előtte: *Induljatok, föld és egek, versimre* (Luprik József), aztán a jelen vers „Ugyan Azon Notára".

XI. **Énekes Gyűjtemény, Első darab** (Vác, 1803), 53. sz.

7 versszak, azonos az 1801. évi kiadással.

XII. **Magyar énekek** (1804), Stoll 573. sz., 55a.

7 versszak. A szomszédos szövegek a váci *Énekes Gyűjtemény* 2. darabjából (1801) valók, ez a 7 szakaszos verzió is azt követi. Közvetlenül előtte: *Ezernyolcszáz esztendőnek a végén (Szathmár Vármegyei fel kelő Nemes Seregnek Dalla),* azonos metrumban, valószínűleg ugyanonnan másolva. Jankovich Miklós kolligált gyűjteménye, más kezek írásával.

XIII. **Debreczeni P. Dániel gyűjteménye** (1805) Stoll 1171. sz. 212–213.

A debreceni kollégiumi eredetű kézirat *(Csikorgo Arany pleh Verebek ellen)* a XX. században Gyüre Józsefné tulajdonában volt Budapesten, jelenleg ismeretlen helyen található. Szilágyi Ferenc jegyzetéből tudjuk,[69] hogy a gazdag gyűj-

68 Kiadása: *Világi énekek és versek,* 388–389, jegyzetek 595–596.

69 Csokonai Vitéz, *Költemények 2,* 263.

teményben Sárközy verse is szerepelt, de csak a kezdősort ismerjük. Nótajelzésként Csokonai *Bár az ég búsulva néz is ellenem* kezdetű versét adta hozzá a másoló.

XIV. **Kiss Pál-ék.** (1807), Stoll 587. sz., 63–64.

7 versszak, az ősszöveggel azonos szerkezetben. A gyűjtemény a címlap szerint Debrecenben keletkezett. A Sárközy-versen kívül e metrum képviselői közül megtalálható benne a *Bár az ég búsulva néz is ellenem* (Csokonai verse egy közköltési strófával megtoldva),

XV. **Pálóczi Horváth Ádám: Ötödfélszáz énekek** (1813, 1814),[70] Stoll 639. sz., 111. sz. *Meg-csalatkozott apelláta.*

7 versszak. A gyűjtemény mindkét autográf kéziratát itt adjuk meg (MTA RUI 8r 46 és Ms. 1409/I); a szerzői változatnak megfelelő formában, kis eltérésekkel, azonos dallammal.

XVI. **Pálóczi Horváth Ádám: Hátrahagyott írások, másolat-kézirat** (1800 után), MTA KIK RUI 4r 41/1. 60b–61b (21dik), *Két Dicasseriumonn általment querulosus Processus*

Arra a' Notára: *Mädchen mit den blauen Augen*

7 versszak, a gyűjtemény zöme Kazinczy Gábor másolata, néhány autográf töredékkel. A szerzői szöveghez közeli, de a kaposvári verzió néhány archaizmusát már nem őrző, csiszoltabb másolat. A végén a szerző attribúciója.

XVII. **Révész Pál-ék.** (1813–1815) Stoll 640. sz., 14b–15a.

7 versszak, a nyomtatott kiadás (1801, 1803, 1823) szövegváltozatának másolata, 22. sorszámmal (átkötés miatt került későbbre). Kifakult, kissé gyakorlatlan írással, amely 38. számmal egy egyéni parafrázist is feljegyzett a dalhoz.

XVIII. **Révész Pál-ék.** (1813–1815) Stoll 640. sz., 11a (38. sz.).

4 versszak. Egyedi átköltés, szerelmi-moralizáló panaszdal, lásd alább.

A 14b–15a lapokon a Sárközy-féle eredeti szöveg is szerepel, azonos írásképpel. A gyűjtemény Debrecenben készült, a *Te kék szemű szép leánka, jer, kövess* (22a), valamint Pálóczi Horváth Ádám és Csokonai művei is megtalálhatók benne.

XIX. **Énekeskönyv** (1810-es évek) Stoll 684. sz. 13b–14b.

A vers mellett egy későbbi (?) megjegyzés, mely szerint Kazinczy Klára műve volna.[71] Talán a kézirat az e gyanút (különösebb alap nélkül) megfogalmazó Gulyás Józsefé volt?

XX. **G. S. énekeskönyve** (XIX. század eleje – 1828 előtt) Stoll 753. 25b–26b. 31 *Ének egy Nimpháról.*

6 versszak, az utolsó strófa hiányzik, így az istenek ítélete helyett a tovább kesergő és majd pártfogót kereső nimfa képével zárul. A szerzőitől távolodó szöveg, sok kis hibával (*hahotával* helyett *nótával* stb.). Dunántúli gyűjtemény, e korai

70 Kiadása: *Ötödfélszáz énekek,* 244.

71 Csörsz, „Az első magyar…", 174.

része a XIX. század elején készült másolatokat őriz, a folytatás jó eséllyel a pápai református kollégiumhoz köthető.

XXI. **Pósfalvai Tullok Mihály-énekeskönyv** (1816), Stoll 660. sz.

A jelenleg lappangó gyűjtemény egy Zala vármegyei köznemesi család köréből származik. Tartalmát csak Magassy Antal cikkéből ismerjük.[72]

XXII. **Nyáry Bálint-ék.** (1823), Stoll 1251. sz., 83–84.

6 versszakos átdolgozás, logikailag csak a nimfa újbóli panasza és istenekhez fordulása hiányzik, de a zárlat ezt mégis érthetővé teszi. A gyűjtemény a Kiskunságban maradt fenn, feltehetőleg debreceni hatásokat tükröz. Az azonos versformájú dalok közül megtalálható itt Csokonai *Bár az ég búsulva néz is ellenem* kezdetű verse, amely összekapcsolódott a kék szemű lányhoz szóló dallal (lásd alább).

XXIII. **Énekes Gyűjtemény, Első darab** [2. kiadás] (Vác, 1823), 46. sz.

7 versszak, a korábbi nyomtatott kiadásoknak megfelelő szöveg.

XXIV. **Fuchs Mihály-ék.** (1823) Stoll 710. sz., 12. sz.

Ismeretlen eredetű gyűjtemény, tulajdonosa a címlapot 1823-ban Bébán (Bánság) keltezte.[73] A közreadó Domokos Pál Péternek sajnos nem volt róla fotója vagy átirata; a kézirat ma ismeretlen helyen lappang. Dátuma alapján a váci zsebkönyv kései kiadásában olvasható szöveget őrizheti (a kötet 1823 márciusában jelent meg, így 12. szövegként jó eséllyel bekerülhetett a januárban kezdett füzetbe).

XXV. **Oblectamenta animi** (1827) Stoll 1277. sz., 27–28.

Az ének 5 szakaszra rövidül, némi jelentészavarral: a záró szakaszban Juno helyett Venus áll, tehát a más istenekhez fordulás helyett „visszahívja" Venust a döntéshozatalba. A 4. szakasz félreértve Venus monológjaként írja le az épséget-szépséget. Felvidéki eredetű, zömében szlovák verseket tartalmazó forrás, ma Turócszentmártonban őrzik. Eredeti tulajdonosa a beragasztott ex libris szerint „Micha[e]l Ressetka" volt, talán a váci énekeskönyv (Stoll 560. sz.) tulajdonosának rokona.

A Révész Pál-féle továbbköltés (XVIII) szintén tanulságos. Sárközy 1. strófája után egy olyan keserves-versszak következik, amely Csokonai *Bár az ég búsulva néz is…* miniatűrjével szokott párosulni, egy időben az egész füzért az ő művének tartották, de ezt semmi sem bizonyítja (lásd alább is). Az összeéneklés oka egyértelműen a közös dallam lehetett, amely jó eséllyel ismét a *Mädchen…*-típusba tartozik. A vers témája azonban megváltozik: egy helyzetdal-felütéssel kezdődik, a 2–4. szakaszt pedig a hallgató a nimfa monológjaként értelmezheti, amelyben panasz és némi önfényezés egyaránt helyet kap:

72 Magassy Antal, „Egy kéziratgyűjtemény a XIX. század első évtizedeiből", *Egyetemes Philologiai Közlöny* (1901): 287–297 (I), 382–395 (II).

73 Domokos Pál Péter, „A pávát őrző leány balladája", *Ethnographia* 70 (1959): 460–463, a kézirat tartalmáról: 460.

1. Sohajtozik egy szép Nympha magaba
Mert ném leli sohol hejet bujában
Egy mást érik kőny hullási
Szebes [!] szive orvoslási
Hijába.

2. Sirtam sírok de siralmam n[em] elég
Vajon mikor elegli meg már az ég
Két szemeim nem birhatják
Ortzám kőnyeit asztatják:
Farasztják.

3. Nallom keres alhatatos hiv szivet
Ez magából minden valtozást ki vet
Nints barátságomnak mása
Ámbár az a' ki probálya
meg valja

4. Neha [hogy]ha kedvem szenved fellegét
De fel jőtt napom nyujt nekem meleget
Most az eget felleg raja
Majd kedves Napfény duplazza
eleget

A sóhajtozó nimfa dalának hatását jól mutatja, hogy más versek ihletőjeként és/vagy nótajelzéseként is megtaláljuk. A legkézenfekvőbb kapcsolat Csokonai Venus-hálaénekéhez fűzi, s az időrendi bizonytalanság ellenére az elsőség jó eséllyel Sárközy dalát illeti (1787 körül). Úgy tűnik, a debreceni költő voltaképp Sárközy versének *ellenpárját* írta meg korábbi munkái felhasználásával, azonos dallamra, s éneklői boldogan hajtják fejüket Venus hatalma alá, boldog szerelmükről dalolva. Természetesen a beteljesülés témaköréhez közelebb áll a kék szemű lányhoz szóló vers, Hovánszki Mária szerint Csokonai jórészt ezt a német dalt imitálta a *Két Szerető' daljá*ban.[74] Sárközy énekének sok feljegyzése és három kiadása azonban közvetlenül e szöveg terjedését is szavatolta. A szűkebb baráti körben mindenképp ismert maradhatott. Pálóczi Horváth Ádám az *Énekek éneke* egyik parafrázisához adja meg nótautalásként:

74 Hovánszki Mária, *„Hogy kezdhessek Énekembe..." avagy Csokonai és a 18. század végének érzékeny énekelt dalköltészete,* PhD értekezés (Debrecen: 2009), 213.

Bölts Salamon énekje. Cant: cap I.
nota *Sohajtozik egy szép Nimfa*

Csokoljon meg engem' az ö tsókjával,
Mert szerelmid vetekednek a' borral,
Neved mint a' drága kenet,
Illatosan el terjedett
Jó szaggal.[75]

Az egyik belső szakasz még a záró sorocska jellegzetes rímét is továbbörökíti Sárközy verséből:

Mond-meg nékem Szerelmem! valójában:
Hol legeltetsz hol tanyázol dél tajban?
Mert mi haszna sátort vonnom
'S társaid nyájját nyomoznom
híjjában: vö. Sárközy: *de h' jában*

Horváth ismét csak ellentmond a szerelem ellen panaszkodó, megsebzett nimfa dalának, s Csokonaihoz hasonlóan a szerelem dicséretét zengi, ezúttal bibliai tónusban. De emelkedett hangnemben szól Csokonai egyszakaszos[76] verse is, amelyet csak másolatokból ismerünk:

Bár az Ég búsulva néz is ellenem
Légy te nékem Szent Poësis mindenem
Ami tőrtént életemben
Hogy lehessen énekemben Festenem.[77]

Az ars poetica jellegű Csokonai-vers már 1807-ben (a fenti variánsnál korábban) egy teljesen másik dallal összeénekelve bukkan fel Debrecenben. Ez arra utal, hogy a régi dallamra még mennyi mindent lehetett énekelni, ám arra is, hogy

75 *Ötödfélszáz énekek,* 448. sz.

76 A gyakori, alább is idézett kontaminált változatok ellenére Szilágyi Ferenc javaslatát követve csak ezt az egy strófát tekintjük Csokonai alkotásának. Csokonai Vitéz, *Költemények 2,* 261.

77 *Sebestyén Gábor-gyűjtemény* (1810–1813) Stoll 617. sz., 121a. http://deba.unideb.hu/deba/csokonai_muvei/szovegidentitas.php?id=csokonai_vers_0189_k. A Szilágyi Ferenc-féle kritikai kiadás ezt a korai versek közé sorolja, 1792-re keltezve, vö. Csokonai Vitéz, *Költemények 2,* 97. sz., jegyzetek: 256–263. Ez azonban nem bizonyítható (egy korai nótajelzés-adaton alapul, amely nem keltezhető teljes pontossággal), így Debreczeni Attila óvatosabb, *1802 előtti* datálását fogadjuk el, amely lehetővé teszi, hogy akár e vers is Sárközy dalának ismeretében készülhetett. Vö. Debreczeni Attila, *Csokonai költői életművének kronológiai rendje,* Csokonai Vitéz Mihály összes művei: Pótkötet (Budapest–Debrecen: Akadémiai Kiadó – Debreceni Egyetemi Kiadó, 2012, 588.

egy másik, azonos versformájú melódia éppúgy szóba jöhet terjesztőként. Talán egy népiesebb dallam jobban illett az inszurgens-nóta vagy más 11, 11, 8, 8, 3-as strófák énekléséhez. A reformkorban ezek már lassú tempójú, új stílusú moll dallamok: *Bús az idő, bús vagyok én magam is; Estve jött a parancsolat számunkra,* Petőfi Sándor: *Valahogy (Várom, várom lakodalmam nehezen)* stb.

Nintsen nékem feleségem de majd leszsz
Meg ölelem, meg tsókolom ha szép leszsz
Veszek néki piross tsizmát,
Tarka kőtőt szép rokoját,
Ha jó leszsz.

Hasonló, népiesebb hangnemben született egy XIX. század eleji férjpanasz (az alábbi 2. strófa záró sorai Faludi Ferenc hatását tükrözik):

Meg ittad már hat ökrömet, egy pénzig,
három vasas szekeremet, egy szegig,
Kilentz borjas tehenemet
ujonnan tsinált ekémet.
o gonosz

Ha másképpen tőled meg nem válhatok
hidd el bőrödbül dobott tsináltatok
vagy irhának el készitlek
ületemre föll függesztlek
otsmány kép[78]

A kontamináció, vagy magyar szóval szövegvegyülés[79] jelensége sem elhanyagolható, ha egyes alkotások sokáig egy időben közkézen forognak. A fenti Csokonai-miniatűr *(Bár az ég…)* változata például már 1805-ben, Debreczeni P. Dániel gyűjteményében, majd az 1820-as évekig többször egy hosszabb vers első szakaszaként jelenik meg. Második versszaka a már idézett keservesből való, de ismét csak ez képviseli e műfajt. A folytatás a kék szemű lányról szóló dal öt strófája:

ad not[am]: jöjjön vele

1. Bár az ég busulva néz is ellenem

2. Sirván sirtam de siralmam nem elég
Vallyon mikor elégli meg már az ég
Két szemeim nem birhatyák
Ortzám kőnnyeim aztatják
árasztyák

78 *Különféle versek és dalok* (XIX. század eleje) Stoll 534. sz., 15b–16a.
79 E jelenségek definíciójáról legújabban lásd Küllős Imola tanulmányát kötetünkben.

3. Kék szemű szűz jere velem sétálni…[80]

A csurgói és a Pálóczi Horváth Ádám-hagyatékban fennmaradt Sárközy-másolatok azonban azt jelzik – Horváth kétszer feljegyzett dallama, majd a Farkas Pál-féle kotta pedig megerősítik –, hogy a nimfa-dal saját dallama megegyezett a *Mädchen mit den blauen Augen* szövegcsaládával, vagyis a dúr hangsorú, német melódiával. A közköltészet alternativitásra és affinitásra törekvő létmódjából következően természetesen nem zárhatjuk ki, hogy olyan helyeken, ahol nem ismerték ezt a német dallamot, egy egykorú, azonos szótagszámú, magyarosabb karakterű zenére húzták rá. Jelenleg azonban csak egyetlen olyan utalásunk van, amely talán kifelé mutat a hangjegyes feljegyzések és a kétszeri német *ad notam* kijelölte mezőből: a *Resetka János-énekeskönyv* nótajelzése, amely a gyűjtemény előző szövegére, Luprik József már idézett panaszénekére utal. Ennek jelenleg nem ismerjük kottás változatát, tehát nem tudjuk megítélni, hogy a nótajelzés tautologikus értékű-e, vagyis a saját dallamára (a *Mädchen…* rokonára) utal vissza, avagy kivételesen valamely más melódiára kell gondolnunk.

Éppígy a hagyomány-útvonalak metszéspontján áll egy másik egykorú szöveg, amely a (sajnos ismeretlen) dallam karakterére is ráirányítja a figyelmet. Mai ismereteink szerint csak a váci *Énekes Gyűjtemény* 2. kötetében (1801), majd az abból táplálkozó 1803-as kiadásban és az 1823-as újranyomásban szerepel (tehát ugyanott, ahol a Sárközy-dal); kéziratos másolata nem került elő. Az elszakított szerelmesek toposzát, a száraz ágra ülő özvegy gerlice régies képét az újra egymásra találás örömteli strófái ellensúlyozzák, immár az érzékeny dalok, köztük Sárközy- és Csokonai-versek hatásaival. Érdekes, hogy a gerlicék ezúttal nem a természetben váltak el egymástól, hanem a férfi rabságban hagyta hátra kedvesét – eleve kontaminált kép a kalitkába zárt rigó, sólyom stb. motívumaival –, a visszatérés viszont mintha már szabadon érné a párját.

A' páros Gerlitze.

Mint a' hím Gerlitze száraz ágra űl,
Nyög, kis szíve keserű búba merűl,
Midőn záros kalitkából,
Ki-szabadúl rabságából,
Társ nélkűl;

De ha rá talál szerelmes párjára,
Vígan ereszkedik könnyű szárnyára
Hozzá repűl nagy sebessen,
Rá esmérteti kegyesen,
Magára; […]

80 *Nyáry Bálint-ék*. (1823) Stoll 1251. sz., 93–94. (Toldalék, 4. sz.). Egy ilyen kontaminált változatot egy másik, nem megjelölt forrásból hiteles Csokonai-versként is közreadtak már, pl. https://www.arcanum.hu/hu/online-kiadvanyok/Verstar-verstar-otven-kolto-osszes-verse-2/csokonai-vitez-mihaly-5088/1792-520D/bar-az-eg-busulva-nez-is-521A/

Egy egészen külön ágát jelenti a versforma hatásának egy másik „sláger", amelyet – mily meglepő! – a Csokonai nagy tisztelői közé tartozó Kováts József (közkeletű nevén: a Rímkovács) írt, ugyanezekben az években, s egyértelműen valamelyik dunántúli lakhelyén. A Csokonait, Horváth Ádámot és Sárközy Istvánt személyesen ismerő költő (akit kaposvári fogságában történt halála után épp az utóbbiak temettettek el) csaknem biztosan olvasta a társaság nyomtatásban meg nem jelent verseit is. Egyik legnépszerűbb verse tartalmát tekintve Csokonai *Bútsú-vétel*ével, *Az utólsó szerentsétlenség*gel, illetve az anonim szerelmi búcsúdalokkal rokon, formailag azonban a 11, 11, 8, 8, 3-as metrumcsoportba tartozik:

Lyánka! a' Végzés tőlem tégedet be
Elragadt! elragadt! 's más helybe tett be!
Itt! itt hagyál engemet, e
Kedv nélkül valo Remete
Életbe![81]

Orosz Andrea készülő monográfiájából tudjuk, hogy Kováts e versnek személyesebb parafrázisát is elkészítette, Szita Zsófia nevére.[82] E vers és rokonsága azért fontos, mert egy újabb, országosan ismert énekszöveg mélyíti el a versforma, a megszokott rímek és esetleg a dallam használatát. Arany János dalgyűjteménye szerint viszont ezt a verset az 1830-as években már semmiképp sem a *Mädchen…*-dallamtípusra énekelték, hanem saját, szomorú csengésű dallama volt.[83]

Nem tudjuk bizonyítani, csak a hangulata alapján, hogy inkább a Sárközy és Csokonai által használt német dallamra éneklendő Kovátsnak egy másik, egyező metrumú verse, a *Dal (Junius' 14-dikén 1800.).* Kissé nyakatekert rímei és *enjambement*-jai ellenére világosan kapcsolódik a mintaadó szerelmi dalokhoz, főleg Csokonaiéhoz:

Szép Phoebe! egy szüzet láttam, 's e' szinte
Oly kellemetes gyöngy reme volt mint Te.
Ájulásba estem tőle,
Mikor egy felházból ő le-
Tekinte.[84]

81 Orosz Andrea, *Kováts József: az életrajz és az életmű feltérképezése,* PhD-értekezés, kézirat (Budapest: ELTE, 2019), 191.

82 Uo., 175–176.

83 *Arany János dalgyűjteménye* (1874) II. 13. sz. Rokonairól részletesen: Tari Lujza, *Különbféle magyar nóták a 19. század elejéről – Allerlei ungarische Melodien von Beginn des 19. Jahrhunderts,* kiad. Tari Lujza (Budapest: Balassi Kiadó, 1998), 33–34, kottaközlés: 134–135.

84 Orosz Andrea disszertációjából vett adatokkal: *Kováts József versei* (1835[2]), 33–35. A kötet-

Kováts József nem pontosan ebben a versformában, de igen hasonló ungarescában (12, 12, 8, 8, 4, *aabbb*) írta *Ki Ts[apott] Mester' Éneke* című szatirikus búcsúénekét is, ami messzebb vezet a szerelmi bánatok és örömök világától, de – lásd a másik búcsúverset – a műfaj paródiájaként, ellen-versként is érthetjük. A vers nyilvánvalóan a szövegcsoport közkedvelt tagjainak ismeretében készült, Apelles, a könnyek árja, a méz szín alatti méreg stb. mind-mind közköltészeti ihletőkre utal. Ráadásul az eltérő versforma sem zavarta nagyon az éneklőket: három debreceni gyűjteményben a *Bár az ég búsulva néz is ellenem* szerepel nótajelzésként, holott az 11, 11, 8, 8, 3-as metrumú.[85] Alighanem ők is éreztek némi összefüggést az egyébként távoli szövegcsaládok között…

Végül a metrum adta tágabb rokonságba tartozik egy inszurgens-dal, amely a váci *Énekes Gyűjtemény*ben (1801, 1803, 1823), illetve egy azt követő kéziratos másolatban maradt ránk.[86] Az *Ezernyolcszáz esztendőnek a végén* kezdetű ének természetesen más szókincset követ, mint a szerelmi dalocskák, de az előzmények hatása még itt sem vitatható.

Egy családfa két ága – vagy két családbokor?

Ha tematikus csoportokba rendezzük a felsorolt, esetleg azonos dallamú, de eltérő (vagy ismeretlen) szerzőjű dalokat, hamar kirajzolódik, hogy Sárközy kesergő nimfájának rokonai alkotják az epekedő és panaszdalok, búcsúénekek csoportját, időrendben:

– Sárközy István: *Sóhajtozik egy szép nimfa magában*
– *Ártatlan szívű Fillisem…*
– *Sokat futtatom elmémet…* (címzett: Sorok Bábi)
– Luprik József: *Induljatok, föld és egek, versemre…*
– Kováts József: *Lyánka! a' végzés tőlem Tégedet beh*
– *Ezernyolcszáz esztendőnek a végén* (inszurgensek búcsúéneke, 1800 körül)

---

ben következő vers épp a *Lyánka! a végzés...*, keltezése szerint 1800. július 6-án született, tehát alig három héttel a másik dal után, egyező metrumban. A *Szép Phoebe…* már az önálló kötet előtt megjelent az 1827. évi *Magyar országi vagy is győri kalendáriom* borítóján, vö. OSZK 1517/1827.

85 *Balogh Lajos: Semminél több valami* (1830), Stoll 1298. sz.; *Győri Mihály-versgyűjtemény* (1821), Stoll 1233. sz. Az adatokért Orosz Andreának mondok köszönetet. Szilágyi Ferenc már 1805-ből, a jelenleg lappangó *Debreczeni P. Dániel-gyűjtemény*ből idézi ezt a nótajelzést Kováts versének ottani másolatához, Csokonai Vitéz, *Költemények 2,* 263.

86 Kritikai kiadása: *Közköltészet 3/A: Történelem és társadalom,* s. a. r. Csörsz Rumen István és Küllős Imola, Régi magyar költők tára: XVIII. század 14 (Budapest: Universitas Kiadó–EditioPrinceps Kiadó, 2013), 61. sz.

Ugyanakkor velük egy időben a beteljesült szerelem dalai:

– *Kék szemű szűz...* (több változat)
– *Jer, Melissa, én titkosom…*
– Csokonai Vitéz Mihály: *Bár az ég búsulva néz is ellenem*
– Csokonai Vitéz Mihály: *Két szerető' Dalja* (és előzményei)
– Kováts József: *Nincsen máshol, csak Pápán a… (1800)*
– Kováts József: *Szép Phoebe! egy szüzet láttam…*
– Pálóczi Horváth Ádám: *Csókoljon meg engem… (Énekek éneke)*

Nem jelenik meg nótajelzésként, de erős kapcsolatra utal Sárközy versével a kék szemű lányról szóló dal egyedi fordítása, amelyet a B. P. monogramú, 1800-ra datált felvidéki kézirat őriz *(Világi énekek és versek),* ahol a nimfa-dal is szerepel.Sőt az egyik strófában Sárközy egyik ríme köszön ránk, ismét Amorról szólva (ráadásul kivételesen vakrímként, tehát mintegy szabadon választott elemként:

Ékes liliom mint kertben virágzik,
úgy ortzádon piros Rósa csak látzik
ezen tüskés Rósa bokor
amornak hele mindenkor
nyilával[87] vö. *Ámor* ejtett rajta sebet *nyílával*

Hasonló gyanúnk – a közköltészet tipikus rímszótárának sokirányú ismeretét feltételezve – Csokonaival is lehet. Az *Egy vén fának árnyékában régen szenvedő RÓZSAFA* (1802 előtt)[88] hangsúlyosan közköltészeties nyitósora akár Sárközytől is vehette rím-ihletét:

Gyenge rózsabokor kesereg *búvában*
Egy podvas vén fának hideg árnyékában.[89]
Sohajtozik egy szép nimfa *magában,*
Majd nem leli sohol helyét *bújában*

Ne feledjük, hogy minden ilyen jelenség hálózatos, kölcsönös, tehát egyes rímek vagy motívumok párhuzamos felbukkanása aligha értelmezhető kronológiai rendként. Például a váci *Énekes Gyűjtemény* említett *Második darab*jának [1801] egy másik jellegzetes dalában is szerepel ez a rímpár, mindjárt a nyitó strófában:

87 *Világi énekek és versek,* 235. sz., 2. versszak, kiadás: 414.
88 Az új keltezés forrása: Debreczeni, *Csokonai költői életművének…*, 625.
89 Elektronikus kritikai kiadás az *Ódák* szövege nyomán: http://deba.unideb.hu/deba/csokonai_muvei/text.php?id=csokonai_vers_0602

Ketskeméti Tsárdában,
Három Betyár *magában,*
Úgy meg-iszik *búvában,*
Ki-fordított bundában.[90]

Sőt, nem kizárt, hogy a református Sárközy (aki sokáig egyházi tisztséget is viselt) épp a régebbi istenes énekköltészetből vette a rímpárt, benne lévén a református énekeskönyvben, éppenséggel 11-es sorokban:

Szent Dávid Király háborúságában
Imádkozik vala nagy búsúltában,
Vigasztalván ő magát nagy *búvában*,
Ez éneket éneklé ő *magában*.[91]

S végképp nehéz megállapítani, hogy Arany János *Toldi*jának 3. éneke épp honnan kölcsönzi e patinás rímpárt. Arany ugyanis a felsorolt előzmények *mindegyikét* ismerhette:

„Hé fiúk! amott ül egy túzok *magában*,
Orrát szárnya alá dugta nagy *buvában*;

Epilógus: a dallam és a szöveg közegváltása

Merőben más műfajt képvisel – egyúttal a vers és a dallam eredeti témáitól való távolodását jelzi – egy érdekes dél-dunántúli változat, amelyet még bőven Sárközy István életében írtak. Farkas Pál tamási nótárius 1800 körül számos korabeli közköltészeti alkotást feljegyzett gyűjteményébe, köztük azokat a saját dalait is, amelyeket a helyi diákokkal énekeltetett a májusi *recreatió*k, vagyis majálisok alkalmával.[92] Az 1807-es tavaszünnep egyik dalát le is kottázta, ha a nótajelzés nem lenne elegendő (lásd fentebb), s az ének elhangzását is dokumentálta:

90 *Énekes Gyűjtemény, Második Darab* [1801], 87. sz., 1. versszak. A szövegcsalád kritikai kiadása: *Közköltészet 2: Társasági és mulató költészet,* s. a. r. Csörsz Rumen István és Küllős Imola, Régi magyar költők tára: XVIII. század 8 (Budapest: Universitas Kiadó, 2006), 23/II. sz.

91 XVI. századi ismeretlen énekszerző 13. zsoltára, amely XVIII. századi énekeskönyvekben is szerepel, vö. RPHA 1307, https://rpha.oszk.hu/id/1307.

92 A műfajról bővebben pl. Csörsz Rumen István, „»Apollo serge az Erdőre megy«: Tavaszi recreatio és diákpoézis a 18–19. században", in *Szín – játék – költészet: Tanulmányok a nyolcvanéves Kilián István tiszteletére,* szerk. Czibula Katalin, Demeter Júlia és Pintér Márta Zsuzsanna, 145–163 (Nagyvárad–Budapest: Partium – Protea Egyesület – Reciti, 2013).

Erdős tanyájukra eljutván a Várostul fél óra járásnyira, szép térségü pázsitos gyöpön meg telepedvén, azhol is 6 öll hosszúságú zöld levél szín ebédlő hely készitve vala, mellette közel pázsitos konyha: zászlójokat leállítván sub No 3 „Langadozik szivünk" éneklették.[93]

A szöveg szoros áthallásokat mutat Sárközy dalával, mindjárt az első sor grammatikai szerkezetével: *Lángadozik szivünk szép zöld erdőben* (vö. *Sóhajto**zik** egy **szép** nimfa magá**ban***). S természetesen maguk a nimfák is részt vesznek a diákmulatságon, akárcsak az ott szigorú bírákként ábrázolt, ravasz antik istenek:

Im ülnek már Musák Nymphák sereggel
kiterjesztett zöld sátorban rendséggel
a bölcs Musák örvendeznek
Ékes Nymphák zengedeznek
készséggel. […]

Mars Minerva Juno Pallas örülnek vö. Junó, Diána és Himen meg nézik
Örömükben tántzhoz fogni készülnek
Valakik is részesülnek
Vig kedvükben elmerülnek
éljenek[94]

A közegváltással járó akkulturációs fázisok új lehetőségeket adtak egy szöveg vagy dallam továbbélésére. A nemesi költő-éneklő mikroközösségből apránként, több úton az iskolai hagyományba is utat talált egy efféle dalocska, s Debrecentől Tolna vármegyéig, a diákok és a parasztok hagyományaiig. Ne is csodálkozzunk, hogy a szöveg elenyészik, de a jellegzetes dallam XX. századi túlélőit épp errefelé, a Délvidéken és Tolnában örökítették meg: tréfás névnapköszöntőként. Amint arra Paksa Katalin is felhívta a figyelmet, a téli ünnepkör szokásdallamai közt nagyon magas arányban szerepelnek XVIII. századi közép-európai vándordallamok. Ezek sorába a hajdan, németül a kék szemű lányt csalogató, majd Sárközy bús nimfáját dalra hívó melódia is beletartozik. A fenti proveniencia-adatok fényében teljesen érthető, hogy még egy betlehemes játék betétdalaként is épp Zala megyéből, Pötréte községből került elő.[95] Jellemző a

93 Közli Domokos, „Uj énekek…", 49.

94 *Farkas Pál-gyűjtemény* (1773–1810) Stoll 1087. sz., 175–177, vö. Domokos, „Uj énekek…", 53.

95 Paksa Katalin, „Betlehemes játékaink dalkészletének újdonságai a 18. században", in *Zenei repertoár és zenei gyakorlat a 18. századi Magyarországon,* szerk. Szacsvai Kim Katalin, Műhelytanulmányok a 18. század zenetörténetéhez 2, 75–76 (Budapest: MTA BTK Zenetudományi Intézet, 2017), 76.

népi változatokra, hogy az első ütem negyed értékekre lassul, az ünnepélyes egyéb köszöntők és népénekek (pl. *Gratulare Virgo*) hatására.[96]

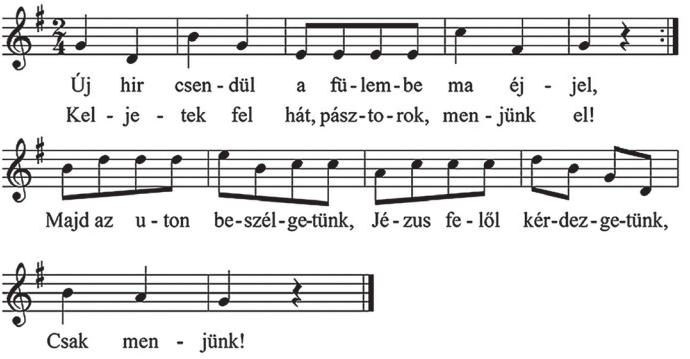

Krestolvácon (Pozsega vármegyében) József-napi köszöntőként énekelték, hasonló ritmusban,[97] Szakcson (Tolna vármegye) pedig a naptár szemközti pontján, Vendel-napkor, de csaknem azonos dallammal és a szövegben is több párhuzamos versszakkal.[98] A jellegzetes köszöntővers akár XVIII–XIX. századi ősforrást is feltételezhet, bár eddig nem került elő.

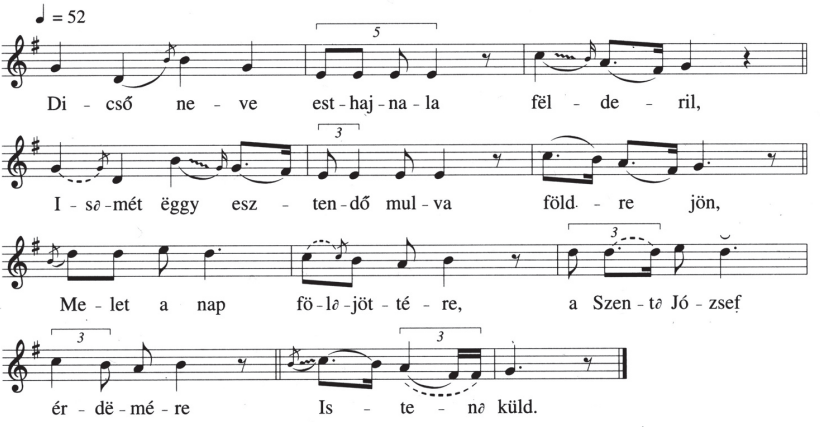

96 Távolabbi, a dallamnak már csak bizonyos motívumaival rokon, izometrikus változat: *Szűz Mária elérte nagy örömét,* Szentcsalád-járás (Tápé, Csongrád m.), *Jeles, napok,* kiad. Kerényi György, A magyar népzene tára 2 (Budapest: Akadémiai Kiadó, 1953), 348-III. sz. Bartha Dénes megjegyzése szerint a dallam hajdani emléke tükröződhet a *Fehér habgya vagyon a Dunának* kezdetű, 4×10-es metrumú népdalban is, vö. *Ötödfélszáz énekek,* 564.

97 Krestolvác (Pozsega), gy. Kiss Lajos (1969), vö. Domokos Mária és Paksa Katalin, *„Vígsággal zeng Parnassusnak magas teteje": 18. századi kottás források és a magyar néphagyomány […]* (Budapest: Akadémiai Kiadó – MTA BTK Zenetudományi Intézet, 2016), 164h, 251.

98 Szakcs (Tolna), gy. Gábor J. (1961); ZTI AP 4134j; Móser Zoltán, *Névviseletek V.: Szeptember – október, Szent Mihály hava, Mindszent hava* (Csíkszereda: Pro-Print Kiadó, 2009), 149.

Mi azért tehozzád, József, eljöttünk,
Hogy te vigyázz, verseinkre köszöntünk.
Ezer áldást onnan felül,
Kíván reád az egekből
Mi szívünk.

Búbánat és keserűség ne érjen,
Életedbe' az Úristen segíljen,
Hitvesedet, gyermekedet
Éltesse az Isten veled
Összesen.

Hogyha pedig majd eléred végedet,
A Szent József esedezzen éretted,
A Szent József esedezzen,
Bevezető legyen mennyben
Lelkedet.[99]

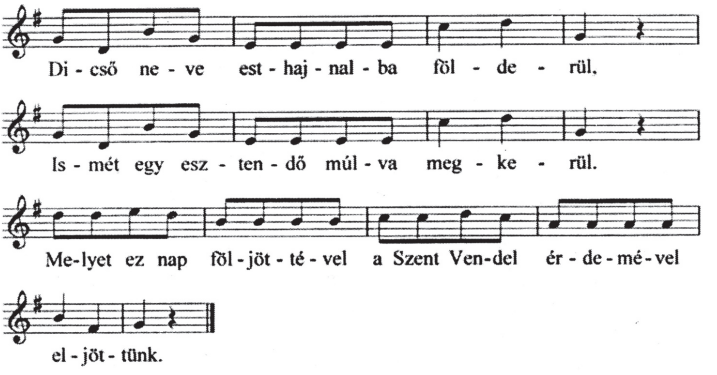

Vendel, vigyázz verseinkre, köszöntünk,
Mi a te tiszteletedre eljöttünk.
Hitvesiddel, gyermekiddel
Szeressen az Isten téged
Összesen.

Hogyha pedig majd eléred végedet,
Sírhalomba ha leteszik testedet,
A Szent Vendel esedezzen,
Téged mennybe fölvezessen
Istenhez.
Ha én most Szent Vendel volnék,
Mingyár' tíz liter bort hoznék
Ezeknek.

Hogyha pedig itt nem iszunk öleget,
Hoztunk velünk egy literes üveget.
Töltsék teli, majd elvisszük,
A többit is részesítjük
Belőle.[100]

99 A szöveg folytatását a nyelvjárási lejegyzéstől eltérve, egyszerűsített átírásban adjuk.
100 A szöveg folytatása itt is egyszerűsített átírásban.

Donát János (1744–1830): *Sárközy István portréja* (részlet)

Ebből a távlatból a nimfa-dal, sőt az egész szövegbokor tökéletesen leírja a XVIII. század végi magyar közköltészet és populáris zene szociológiai pályáját. A magánéleti panaszdalok (Sárközy és elődei), a kék szemű lánnyal enyelgő dal rokonsága, majd az örvendező, közösség felé forduló nászdalok (Csokonai, Pálóczi Horváth) után fokozatosan vezet az út az alkalmi költészetbe, egyrészt a diákkultúra felé (Farkas Pál, illetve a kollégiumi változatok és azok keveredése révén), másrészt onnan tovább a XIX–XX. századi paraszti hagyományba, az ünnepi szerepdalok (betlehemes) és a névnapi köszöntők felé. Ez a zenei és szövegtörténeti örökség itt, e furcsa, konzervatív, de épp emiatt sok értéket megőrző kulturális egységben maradhatott meg, ráadásul a dallam és az első jellegzetes szövegek hazai fészkében: a Dél-Dunántúlon.